

# בירור יהדות בישראל

אלון שלו | אלעד קפלן | שוקי פרידמן

פברואר 2019



המכון הישראלי  
לדמוקרטיה



עתים

הזכות ליהדות בכל עת

הצעה  
לסדר

16



המכון הישראלי  
לדמוקרטיה



הזכות ליהדות בכל עת

# בירור יהדות בישראל

אלון שלו | אלעד קפלן | שוקי פרידמן

הצעה לסדר 16

פברואר 2019

Certification of Judaism in Israel  
Alon Shalev | Elad Caplan | Shuki Friedman

עריכת הטקסט: קרן גליקליך, ענת ברנשטיין  
עיצוב הסדרה והעטיפה: סטודיו תמר ברדיין  
ביצוע גרפי: נדב שטכמן פולישוק  
הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים

מסת"ב 978-965-519-241-4 ISBN

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר) ולעמותת עתים, תשע"ט  
נדפס בישראל, 2019

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשרד או לקלוט בכל דרך או  
אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל  
סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

#### **המכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר)**

טלפון: 02-5300800 ; פקס: 02-5300867  
אתר האינטרנט: [www.idi.org.il](http://www.idi.org.il) ; דוא"ל: [orders@idi.org.il](mailto:orders@idi.org.il)  
המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 2074, ירושלים 9104602

#### **עמותת עתים**

טלפון: 02-6480726, 02-6482205, 1-700-500-507 ; פקס: 02-6480726  
אתר האינטרנט: [www.itim.org.il](http://www.itim.org.il) ; דוא"ל: [itim@itim.org.il](mailto:itim@itim.org.il)  
רח' שלמה (מומו) הלוי 5, ת"ד 45435, ירושלים 91451

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חינם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.

הדברים המובאים במסמך זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה או  
את עמדת עמותת עתים.

## המכון הישראלי לדמוקרטיה

---

**המכון הישראלי לדמוקרטיה** הוא מוסד עצמאי אי-מפלגתי, מחקרי ויישומי, הפועל בזירה הציבורית הישראלית בתחומי הממשל, הכלכלה והחברה. יעדיו הם חיזוק התשתית הערכית והמוסדית של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, שיפור התפקוד של מבני הממשל והמשק, גיבוש דרכים להתמודדות עם אתגרי הביטחון מתוך שמירה על הערכים הדמוקרטיים וטיפוח שותפות ומכנה משותף אזרחי בחברה הישראלית רבת הפנים.

לצורך מימוש יעדים אלו חוקרי המכון שוקדים על מחקרים המניחים תשתית רעיונית ומעשית לדמוקרטיה הישראלית. בעקבותיהם מגובשות המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של תרבות דמוקרטית נכונה לחברה הישראלית ולמגוון הזהויות שבה. המכון שם לו למטרה לקדם בישראל שיח ציבורי מבוסס ידע בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות ולשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולציבור הרחב.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

## עתים

---

**עתים** הוא ארגון ללא מטרת רווח הפועל למען ממסד דתי בישראל שהוא מכיל, מכבד וקשוב לצרכיו של כל יהודי באשר הוא.

הלב הפועם של עתים הוא מרכז הסיוע, המספק מענה לכ־5,000 פניות בשנה מאנשים המתקשים להתנהל מול הממסד הדתי במגוון תחומים: גיור, רישום לנישואין, קבורה, שוויון מגדרי, טבילה במקווה, אפליית עולים, סטטוס אישי ועוד. הסיוע ניתן בדרגות התערבות שונות, למן מתן מידע והכוונה ועד לייצוג משפטי.

אוסף הסיפורים האישיים של הפונים והמקרים המטופלים בעתים מדי יום מלמדים על מגמות ההתנהלות של הממסד הדתי ועל בעיות מערכתיות. המחלקה למדיניות ציבורית ומשפטית בעתים פועלת למען שיפור פני הממסד הדתי באמצעות כלים משפטיים ופרלמנטריים, וכל הישג – משפטי, חוקתי או תודעתי – מעורר אדוות של שינוי המשפיעות על חייו של כל אחת ואחד במדינת ישראל.

בשנת 2015 הקימה עתים, יחד עם קבוצת רבנים מובילים מהציונות הדתית, את "גיור כהלכה" – בית דין אורתודוקסי עצמאי לגיור (בתמיכת הסוכנות היהודית). בית הדין גייר עד כה מאות משפחות, והוא נחשב בית הדין הגדול בעולם לגיור קטינים.

## תוכן העניינים

---

7	תקציר
11	א. פתח דבר
12	ב. בירור יהדות: רקע
12	מהו ההליך של בירור יהדות?
15	מי נדרש היום לבירור יהדות?
16	נתונים דמוגרפיים
18	בירורי יהדות – כמה נתונים סטטיסטיים
20	ג. ההליך של בירור יהדות
20	ההליך בבית הדין הרבני
24	ההליך של בירור יהדות ליוצאי אתיופיה
26	ד. בעיות וליקויים
26	1. מדיניות הלכתית
30	2. פגיעה בזכויות הפרט
36	3. ליקויים מינהליים
40	ה. הצעה למתווה להליך בירור יהדות
40	1. מטרות ההליך
47	ו. אנו ממליצים (סיכום)
47	1. קביעת מדיניות הלכתית
47	2. הגנה על זכויות
48	3. תיקון ליקויים מינהליים

49	<b>נספחים</b>
49	נספח 1. בירור יהדות על פי ההלכה
54	נספח 2. טופס הרצאת פרטים לפתיחת תיק בירור יהדות
56	ראו אור בסדרת "הצעה לסדר"

## תקציר

יהודים רבים בישראל ובחו"ל רואים חשיבות רבה בהכרה ביהדותם<sup>1</sup> – על ידי הממסד הרבני האורתודוקסי, על ידי מדינת ישראל ועל ידי החברה. יש לכך מגוון סיבות: אצל מקצתם מדובר בשאלה של זהותם האישית, אצל אחרים מדובר ביכולת שלהם או של ילדיהם בעתיד להתערות בחברה היהודית, ויש מי שרצונם בהכרה בהם כיהודים נובע בעיקר מן הזכויות הנלוות להכרה זו במדינת ישראל.

למדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית, יש החובה, אבל גם האינטרס, לסייע לאזרחיה החפצים בהכרה ביהדותם. חובה – שכן מדינת ישראל הוקמה על יסוד קיבוץ הגלויות ובמטרה לשמור על לכידות עם ישראל בארצו; אינטרס – שכן בישראל חיים היום מאות אלפי אזרחים שהממסד מטיל ספק ביהדותם, עובדה בעלת השלכות כבדות על המרקם החברתי והתרבותי של המדינה.

בירור יהדות מהו? הרבנות הראשית לישראל אמונה מכוח חוק על הליכי הנישואין והגירושין בישראל. הממסד הדתי בישראל דורש מכל אדם שמעוניין להינשא באמצעות הרבנות להוכיח את יהדותו, בפרט מי שהוא או הוריו עלו לכאן בשנות ה־90 של המאה העשרים או לאחר מכן. לשם כך ביקשה הרבנות הראשית להסדיר, כבר בראשית שנות ה־90, את ההליך של בירור יהדות בבית דין רבני עבור מי שהוריהם אינם מחזיקים בתעודת נישואין של הרבנות הראשית. בכך סטתה הרבנות הראשית מהמסורת ההלכתית הקובעת כי די בהצהרתו של אדם שהוא יהודי כדי שיכירו בו ככזה. היא אף סטתה בכך מנוהג ההסתמכות על הפסיקה ההלכתית כדי לבסס "חזקת יהדות".

לכינונו של הליך בירור היהדות השפעה על חייהם של אנשים רבים מאוד החיים כיום בישראל, רובם עולי ברית המועצות לשעבר ומיעוטם עולים מאתיופיה

1 בדרך כלל המונח "יהדות" משמעו הדת, הלאום או התרבות היהודיים. באנגלית המונח מיתרגם ל־Judaism. מסמך זה עוסק בהליך שבוודק אם אדם הוא יהודי, כלומר את שייכותו לעם היהודי. באנגלית ניתן לומר שאנו עוסקים בהכרה ב־Jewishness שלו, ובתרגום בחזרה לעברית – הכרה ביהודיותו. ואולם אף ש"יהודיות" הוא מונח מדויק יותר לשוני, הביטוי הרווח הוא "בירור יהדות" או "בדיקת יהדות", ולכן אנו מעדיפים להשתמש כאן במונח "יהדות".

או ממדינות אחרות. על פי הניתוח שלנו, אפשר שמדיניות הרבנות הראשית המקובלת היום תחייב כ־550,000 אזרחים ישראלים לעבור הליך של בירור יהדות בעתיד הקרוב. בין השנים 2010 ל־2017 התקיימו בכל שנה בין 3,800 ל־4,800 בירורי יהדות; שיעור אישורי היהדות נותר יציב באותן שנים – כ־85% מהתיקים. לעומת זאת שיעור התיקים שהתקבלה בהם החלטה על אי־אישור יהדות עלה מ־2.9% ל־6.1% בשנת 2016 ול־6.7% בשנת 2017. בשאר המקרים התיקים נותרים ללא הכרעה, ומבחינה מעשית האדם שיהדותו עומדת לבירור אינו רשאי להינשא והוא נוסף לרשימת מעוכבי החיתון של הרבנות.<sup>2</sup>

הליך בירור היהדות הנוהג היום הוא שילוב של הליך בירוקרטי והליך ראייתי־הלכתי־שיפוטי. הוא מחולק לארבעה שלבים:

- (1) פנייה ראשונית שבה מוגשים הטפסים והמסמכים שיש בכוחם להעיד על יהדותו של הפונה;
- (2) קליטת הטופס במערכת "מעיינות" של בית הדין הרבני, שבה מבורר המידע על הייחוס היהודי של הפונה;
- (3) פגישה עם מברר יהדות עובד של בתי הדין או עם מברר יהדות חיצוני שמוכר על ידם;
- (4) דיון בבית הדין שבו נפסק על בסיס חוות הדעת של מברר היהדות באשר ליהדותו של המבקש.

הליך בירור היהדות במתכונתו הנוכחית לוקה בפגמים מהותיים ובפגמים מינהליים. שאלה עקרונית יותר מרחפת מעל ההליך כולו – השאלה על עצם נחיצותו, שכן פוסקים רבים, בהם גם גדולי הפוסקים בדור האחרון, סוברים כי ליהודי ברית המועצות לשעבר עומדת "חזקת יהדות" ואין צורך בבירור עובדתי־הלכתי נוסף. למרות זאת, מאז אמצע שנות ה־90, ובפרט מאז עודכנו ההנחיות לבירור יהדות בשנת 2010,<sup>3</sup> הפך ההליך לחלק מהמדיניות ההלכתית הרשמית

2 "רשימת טעוני בירור יהדות: חומר רקע לדיון בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות (מסמך עדכון)", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 12 ביוני 2018.

3 הנחיות בירור יהדות, התש"ע-2010.



של הרבנות הראשית, וגבולותיו הולכים ומתרחבים כל העת וכוללים גם עולים ממדינות המערב, שבעבר לא נזקקו לעבור הליכי בירור יהדות.

משנסד ההליך והתקבע הוא משפיע על אלפי אנשים בשנה, והוא עתיד להשפיע על עוד מאות אלפים. למרות זאת, התפיסה ההלכתית שההליך מבוסס עליה טרם בִּשְׁלָה. יתר על כן, במערך בתי הדין פועלים היום מעט מאוד דיינים ופקידים המתמחים בהיבטים ההלכתיים והעובדתיים של בירור יהדות. אף שההנחיות קובעות שיוקמו הרכבים מיוחדים לבירור יהדות, הדבר נעשה בהיקף מצומצם מאוד. משכך, היכולת של המערכת לתת מענה לדרישה לבירור יהדות מוגבלת. ולא זו אף זו: מחקרנו מראה שכמעט תמיד בית הדין מאמץ את המלצתו של מברר היהדות ושלמעשה בהיעדר מומחיות בית הדין הוא חותמת גומי לחוות הדעת הזאת. אשר על כן נראה כי גם הלכתית וגם מעשית, למעט במקרים חריגים, אין בעצם צורך בדיון ובאישור של בית הדין לבירור היהדות.

הליך בירור היהדות לוקה גם בהיבטים המינהליים:

(1) יש בו, מעצם טיבו, חדירה לחייו של האדם הנדרש לבירור היהדות וחיטוט מעמיק בעבר ובזהות שלו ושל בני משפחתו. הליך שכזה פוגע בכבודו ובפרטיותו של אותו אדם.

(2) על פי ההנחיות, רשם הנישואין יכול להפנות אדם שעל פניו אינו זקוק לבירור יהדות לברר את יהדותו אם הוא סובר שמתקיימות "נסיבות מיוחדות" וגם כאשר אין מובהר לפונה מהן נסיבות אלו. התנהלות זו מביאה לבירורי יהדות מיותרים שכל תכליתם לממש את הקו ההלכתי המחמיר והנוקשה ביותר כלפי הצורך בבירור יהדות.

(3) אין היום תקן ברור ואחיד לבירור יהדות, ולכן מבררי היהדות מטעם הרבנות פועלים על פי קריטריונים משתנים ואפילו עמומים.

**כדי להפוך את ההליך ליעיל ומכבד יותר כלפי הנזקקים לו אנו מציעים:**

### **(1) לקבוע מדיניות הלכתית**

אנו ממליצים לבסס מדיניות הלכתית להליך ולהעניק לרשמי הנישואין את הסמכות לאשר יהדות כך שכל מגוון התפיסות ההלכתיות יבוא בו לידי ביטוי.

המגמה צריכה להיות זו של אימוץ תפיסה הלכתית שמאפשרת הכרה ביהדותם של רבים שבעבר כלל לא נדרשו להליך ואשר מכירה בחזקות ובכללי ראיות שהיו נהוגים בעניין זה בעם ישראל מדורי דורות.

### (2) ליתר את הפנייה לבית הדין הרבני

אנו ממליצים לקבוע שאין צורך להביא את בירור היהדות לפני בית הדין, למעט מקרים שרשם הנישואין ומברר היהדות אינם מסתפקים במידע שסופק להם וסבורים כי נדרשת הכרעה הלכתית.

### (3) להכשיר דינים מומחים לדבר

ככל שההליך יוסיף לכלול הופעה לפני בית הדין הרבני, אנו ממליצים להכשיר דיינים מומחים, שיוכלו לענות על הביקוש להליך ולסייע בגיבוש המדיניות ההלכתית.

### (4) לצמצם את הפגיעה בזכויות הפרט

אנו ממליצים לצמצם את מספר בירורי היהדות; לשפר את החוויה של הליך הבירור ולהפוך את ההליך לפחות מאיים ופולשני; לוותר על הבאת המבקשים להירשם לנישואים לבירור יהדות לפני בית הדין אלא אם יש בכך צורך מיוחד; ולמנוע שימוש במידע שהתקבל אגב ההליך לצרכים אחרים ללא הסכמת בעלי הדין.

### (5) לייעל את ההליך ולהגביר את שקיפותו

אנו ממליצים לייעל את שירותי בית הדין הרבני וליצור שקיפות מלאה של כל ההליך מול הנדרשים לבירור יהדותם.

אנו סמוכים ובטוחים כי הרבנות הראשית לישראל ואנשי המשרד לשירותי דת יהיו קשובים לשוועתם של הנדרשים לעבור את ההליך של בירור יהדותם. אנו סמוכים ובטוחים כי הם ייאותרו לתקן את הטעון תיקון כדי להביא למצב שבו רוב רובם של העולים וצאצאיהם בישראל יהיו חלק מהעם היהודי בלי שייאלצו לעבור הליך משפיל ומסורבל, שפוגע בזכויותיהם, כתנאי לנישואיהם, ובפרט כאשר מדובר, כך נראה, בהליך שהוא לא תמיד הכרחי.

## א. פתח דבר

סבתא שלי נולדה במחוז ללצ'יץ'י בבלארוס צמוד לגבול עם פולין בכפר נידח, הוריה נרצחו בגיל 3, כנראה מטעמי דתם [...]. תמיד קראו לה באזור שם ז'דובקה, שזה

מילת גנאי ליהודייה [...]. אני גדלתי כל חיי בידיעה שאני יהודייה, שהמשפחה שלי יהודים, שחשובה לנו המסורת והמנהגים היהודיים [...]. פניתי לרבנות והבנתי שאני צריכה להוכיח את היהדות שלי [...]. קיבלתי פסק דין מהרבנות שאומר שאני לא יהודייה ושאני לא יכולה להתחתן חתונה יהודית [...]. אני מרגישה שיש איזה שהוא כתם שרודף אותי, ואני דואגת לילדים שלי, אני לא יודעת איך זה הולך להיות איתם, ואני לא רוצה להפיל את התיק הזה עליהם כדי שהם לא יצטרכו לחוות את זה.

(עדות שנמסרה לפני ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, 19.6.2018)

בשביל יהודים רבים בישראל ומחוצה לה, ההכרה ביהדותם – מצד הממסד הרבני האורתודוקסי, מצד מדינת ישראל ומצד החברה – חשובה מאוד. לחשיבות זו סיבות אחדות: היבטים של זהות אישית ושייכות קהילתית; רצון להבטיח את יכולתם שלהם או של ילדיהם להתערות בחברה; רצון לקבל את הזכויות הנלוות לכך במדינת ישראל; או צורך להסדיר מעמד אישי וחוקי. למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית החובה, ואף האינטרס, לסייע לאזרחים החפצים בכך לקבל הכרה זו. חובה – משום שעל פי החוק זכויותיהם של הללו תלויים במידת ההכרה ביהדותם; ואינטרס – משום שבישראל חיים היום מאות אלפי אזרחים שהממסד מטיל ספק ביהדותם, תופעה שבטווח הארוך עלולה להשפיע על המרקם החברתי והתרבותי במדינת ישראל.

מטרתו של נייר זה להציג דין וחשבון עדכני של ההליך לבירור יהדות הנוהג היום במדינת ישראל: לתהות על עצם נחיצותו, לפחות בהיקפו הנוכחי; לעמוד על הבעיות ועל הליקויים הכרוכים בו; ולהציע פתרונות שיהפכו אותו נגיש יותר, יעיל יותר, נכון יותר ומעיק פחות על האזרחים שחפצים או נדרשים לברר את יהדותם בבית הדין הרבני. חשוב להדגיש: דיון זה אינו עוסק בבעיות ובפתרונות

\* תודה לרבנית עידית ברטוב על הסיוע במחקר ההלכתי.

שנזקקים להם אזרחי ישראל הלא־יהודים על פי ההלכה או מי שאינם מעוניינים בהכרה ממסדית. ההנחה היא שגם אם יימצאו ההסדרים החוקיים שייתרו את החיוב בהכרה מצד הממסד האורתודוקסי לצורך מימוש זכויות למיניהן, עדיין יהיו אנשים שירצו את ההכרה של ממסד זה ואת ההכרה מצד חלקים נרחבים באוכלוסייה שאוחזים בעמדה הלכתית בסוגיית "מיהו יהודי?".

## ב. בירור יהדות רקע

### מהו ההליך של בירור יהדות?

חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, קובע כי "עניני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם היחודי של בתי דין רבניים" וכי "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה"<sup>1</sup>. החוק הוא המשך של החוק המנדטורי המסמך את הרבנות הראשית לעסוק בנישואיהם של יהודים, כחלק מהאוטונומיה שניתנה לקהילות הדתיות בארץ ישראל.<sup>2</sup>

על פי דין תורה רק ליהודי/ה על פי ההלכה מותר להינשא עם יהודי/ה אחר/ת; ואולם הרעיון שיש לברר באופן פעיל, באמצעות ראיות, אם אדם יהודי על פי ההלכה בטרם משיאים אותו הוא חידוש שהתפתח מאז שנות ה-90 של המאה העשרים. השאלה

1 חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, סעיפים 1-2.

2 פקודת הנישואין והגירושין (רישום), 1919.

עצמה אינה חדשה: בתקופת התלמוד (המאות הרביעית והחמישית לספירה) דנו חכמים בשאלה כיצד נדע אם האדם העומד לפנינו יהודי, וכבר בימי הביניים נפסק כי כשאדם מציג עצמו כיהודי, מאמינים לו ואין חוקרים אחריו.<sup>3</sup>

בירור מעמדם ההלכתי של אנשים שמציגים עצמם כיהודים התעורר לראשונה בעקבות גלי העלייה הגדולים ממדינות ברית המועצות לשעבר. יהדות ברית המועצות התאפיינה בריחוק רב מהדת ומהמסורת היהודית עקב לחצי המשטר הקומוניסטי ובשיעורים גדולים של נישואין של יהודים עם לא־יהודים. בעלייה זו באו לישראל גם אנשים שקיבלו אשרת עולה מתוקף חוק השבות, שמעניק זכאות גם לקרוביהם של יהודים שהם עצמם אינם יהודים על פי ההלכה. התגלו גם מקרים שבהם אנשים שהתחזו ליהודים ניצלו את האפשרות להגר מברית המועצות בקלות יחסית. נסיבות אלו הביאו את הרשויות בישראל למסקנה שייתכן שיש בקרב אזרחי ישראל מי שמציגים את עצמם כיהודים אבל אינם כאלה על פי ההלכה – אם משום שהם אינם מודעים לאי־יהדותם ואם משום שהם מתחזים. בהמשך למסקנה זו החלה הרבנות להנהיג "בירור יהדות" – הליך שנועד לברר את מעמדו של אדם שיהדותו ההלכתית מוטלת בעיניה בספק.

נוהלי בירור היהדות הראשונים (הופיעו בהוראות נוהל רישום נישואין תשנ"ח (1998)) כווננו בעיקר לעולים מברית המועצות לשעבר תחת הכותרת "עולים חדשים שהגיעו לאחר 1990". תקנות אלו קבעו כי רשם נישואין מחויב להפנות כל עולה חדש שהגיע לאחר 1990 לבירור יהדות בבית הדין האזורי או ב"ועדת בירור" מיוחדת שתוסמך לשם כך.<sup>4</sup> כשנתיים לאחר מכן, בשנת תש"ס (2000), הוסיפה הרבנות הבהרה בזה הנוסח:

לפי התקנות (פרק ט' סעיף 72) "אין להשיא בן זוג עולה חדש שעלה לאחר שנת 1990, אלא על סמך אישור יהדות בלבד". יש להקפיד על הוראה זו לגבי כל העולים החדשים מכל הארצות.

3 ראו הרב משה מרדכי פרבשטין, "בירור יהדותם של עולים מרוסיה", *חחומין* יב (תשנ"א), עמ' 20 (להלן: "הרב פרבשטין"); וראו בהרחבה בנספח 1.

4 נוהל רישום נישואין התשנ"ח, פרק ט.

ועוד נכתב:

אין לפטור את המבקש/ת מאישור יהדות, על סמך תעודות נישואין של קרוב משפחה מדרגה ראשונה כגון אח או אחות, אלא אם כן נישאו על פי פסק בית הדין המאשר את יהדותם.<sup>5</sup>

שתי הבהרות אלה מלמדות על שתי מגמות שהתפתחו בנוגע לבירור היהדות: תחילתה של התייחסות לכלל העולים ולא רק לעולים ממדינות ברית המועצות לשעבר; וערעור על יהדותם של עולים שנישאו ברבנות לפני שהונהגו ההליכים של בירור יהדות.

בשנת 2002 הגישה עמותת "משפחה חדשה" עתירה נגד נוהלי בירור היהדות של שנת תשנ"ח. העמותה טענה שהנהלים מבחינים בין מי שעלו אחרי 1990 למי שעלו לפני כן ומפלים את מי שעלו אחרי, שהנהל מיושם רק כלפי עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר ושהפרקטיקה של בדיקת יהדותו של מי שרשום כיהודי אינה נדרשת.<sup>6</sup> בעקבות העתירה הודיעה הרבנות על ביטול הנוהל ועל השמטתו מתוך נוהל רישום נישואין והתחייבה לפרסם נהלים חדשים (שפורסמו רק כשמונה שנים לאחר מכן).<sup>7</sup>

בשנת תש"ע (2010) פורסמו תקנות חדשות (במקום התקנות משנת תשנ"ח), ואלה הסדירו בפרוטרוט את ההליך לבירור יהדות והגדירו, לראשונה, באופן קטגורי (ומרחיב) מי מחויב בבירור יהדות. תקנות אלה הן הנהגות היום.<sup>8</sup>

5 המשרד לענייני דתות, חוזר מנכ"ל סא/2, תמוז תשס"א (יוני 2001), עמ' 23-24.

6 בג"ץ 5/02 משפחה חדשה" נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל (לא פורסם, 13.10.2003). בעקבות פרסום הנהלים החדשים נמחקה העתירה.

7 ראו ישראל רוזן, בירורי יהדות בבתי הדין הרבניים לפי נהוני השנים 2003-2005, אלון שבות: מכון צומח, תשס"ז, עמ' 18-19 (להלן: "הרב רוזן").

8 הנחיות בירור יהדות תש"ע-2010.

## מי נדרש היום לבירור יהדות?

לפי ההנחיות המעודכנות שחלות מאז 2010 יש לברר את יהדותו של כל אדם בטרם ניתנים לו שירותי דת (דוגמת נישואין וגירושין) שתלויים ביהדותו. אדם רשאי לפנות לבית הדין לבירור יהדות בכל עת שיחפוץ,<sup>9</sup> אבל בפועל רוב תהליכי בירור היהדות נערכים בעקבות הפניה של רשם הנישואין או בעקבות פנייה לגירושין. רק שיעור קטן מהפניות לבירור יהדות נעשות ביזמתו של האדם המברר.

ככלל, למעט בנסיבות מיוחדות, יהדותו של אדם תיחשב מבוררת – קרי, הוא לא יידרש לעבור בירור יהדות – אם התקיים אחד משלושת התנאים האלה:

(א) הוא הציג תעודת נישואין של הוריו או של קרוב האם מדרגה ראשונה שניתנה בידי רב רושם נישואין בישראל;<sup>10</sup>

(ב) הוא הציג אישור על יהדותו מרב קהילה בחו"ל שהרבנות הראשית מכירה בו;<sup>11</sup>

(ג) הוא הציג אישור יהדות שלו או של קרוב משפחה שלו מדרגה ראשונה מצד האם, שניתן בבית דין רבני, או – אם מדובר בגר או בגיורת – הציג תעודת המרה שהרבנות הראשית בישראל מכירה בה.

אם לא הציג אחד מאלה, על הרשם להפנותו לבית דין רבני, שם יתבקש להוכיח את יהדותו כדי להיות זכאי לשירותי דת כיהודי.

מי שנדרשים בפועל להליך בירור יהדות הם אוכלוסיית העולים החדשים וצאצאיהם, וכפי שיפורט בהמשך – אין דינו של כל עולה כדין חברו. את אוכלוסיית הנזקקים לבירור יהדות אפשר אפוא לחלק לשלוש קבוצות עיקריות: יוצאי אתיופיה, יוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר ויוצאי שאר ארצות הפזורה.

9 הנחיות בירור יהדות, התש"ע-2010 (להלן: "הנחיות בירור יהדות"), סעיף 3(ב).

10 במקרה זה תידרש גם הוכחה לקרבת דם בין הקרוב שתעודת הנישואין על שמו ובין המברר.

11 הנחיות בירור יהדות, לעיל ה"ש 9, סעיף 2.

## נתונים דמוגרפיים

שתי האוכלוסיות הראשונות – יוצאי אתיופיה ויוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר – נבדלים בבירור מהשאר. בניגוד לעולים מרוב ארצות הפזורה, שם מדובר במקרים פרטניים של עולים שמגיעים לארץ מעת לעת, עולי אתיופיה ועולי מדינות ברית המועצות לשעבר הובאו לארץ במרוכז, כציבור שלם, ולכן יש בהם עשרות ומאות אלפים שמעמדם האישי בדין הדתי אינו מבורר.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2015 חיו בישראל כ־6,300,000 יהודים, מתוכם כ־133,200 יהודים שמוצאם מאתיופיה, שהם 2% מכלל האוכלוסייה היהודית.<sup>12</sup> כ־68% מהיהודים ממוצא אתיופי – מעל 90,000 אנשים – הם מתחת לגיל 35, כלומר בקרבת גיל הנישואין הממוצע בנישואין ראשונים בישראל. באותה שנה חיו בישראל כ־891,700 יהודים שמוצאם במדינות ברית המועצות לשעבר, כלומר כ־14% מכלל האוכלוסייה היהודית. כ־340,000 אנשים – כמעט 40% מהם – היו עד גיל 35, כלומר בטווח הגיל המקובל לנישואין ראשונים בישראל.

בסך הכול מדובר ביותר מ־430,000 אזרחי ישראל יוצאי אתיופיה ומדינות ברית המועצות לשעבר שרשומים כיהודים, שהם כ־13% מתוך כ־3,431,500 אזרחי ישראל שרשומים כיהודים עד גיל 35.

מתוך יוצאי אתיופיה עד גיל 35 – כ־25,000 הם בגילים 25–34, כלומר עשויים להיזקק לבירור יהדות בעשור הנוכחי; כ־30,000 בגילים 15–24, כלומר עשויים להיזקק לבירור יהדות בעשור הבא; וכ־37,500 בגילים 0–14, כלומר עשויים להיזקק לבירור יהדות בעשור שלאחר מכן. מתוך יוצאי מדינות ברית המועצות

<sup>12</sup> הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.8. "ארץ מוצא" מוגדרת ארץ הולדתו של אדם, כשמדובר בעולה חדש; או ארץ מולדתו של האב, כשמדובר בליד הארץ. כלומר, נתונים אלו וכן אלו שנוגעים לעולי מדינות ברית המועצות לשעבר אינם כוללים את מי שנולדו בישראל לאישה שמוצאה מאתיופיה או מברית המועצות לשעבר ולגבר ממוצא אחר.



לשעבר עד גיל 35 – כ־126,000 הם בגילים 25–34, כ־84,500 בגילים 15–25 וכ־128,500 בגילים 0–14.<sup>13</sup>

נוסף על אלה כ־300,000 ישראלים שמוצאם ממדינות ברית המועצות לשעבר רשומים כחסרי דת או כנוצרים,<sup>14</sup> אבל אין זה אומר שהם בהכרח לא־יהודים על פי ההלכה. לפי הנוסח המופיע בחוק השבות (התש"י-1950), יהודי הוא "מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת". כלומר, בחוק השבות עובדת היותו של מי שנולד לאם יהודיה "בן דת אחרת" משום שהוא ו/או אמו המירו את דתם מפקיעה ממנו את יהדותו, אך שעל פי ההלכה המרת דת אינה מפקיעה את יהדותו של מאן דהו. מכאן שיש אזרחים בישראל שבמרשם האוכלוסין הם רשומים כחסרי דת או כנוצרים, אך שמבחינת הממסד הדתי הם יהודים לכל דבר ורשאים להינשא במסגרת הדין הדתי.

אנו מניחים שהרכב האוכלוסייה של העולים ממדינות ברית המועצות לשעבר הרשומים כחסרי דת או כנוצרים דומה לזה של חבריהם הרשומים כיהודים. כלומר, כ־120,000 מהם נמצאים בקרבה לגיל הנישואים הממוצע בישראל; כ־45,000 מתוכם הם בגילים 25–34, כ־30,000 בגילים 15–19, וכ־42,000 בגילים 0–14.<sup>15</sup>

סיכומו של דבר, מקרב האוכלוסייה שמוצאה באתיופיה או במדינות ברית המועצות לשעבר אפשר להעריך כי כ־181,000 אזרחים עשויים להיזקק לבירור יהדות בעשור הקרוב, כ־148,000 נוספים בעשור הבא וכ־203,000 נוספים בעשור שלאחר מכן.

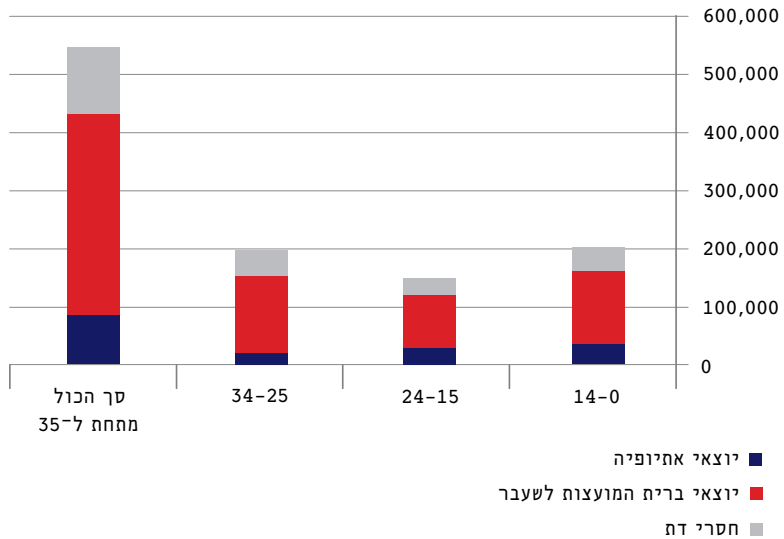
13 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.8.

14 על פי הודעת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לעיתונות מיום 29 בדצמבר 2013, חיים היום בישראל כ־348,000 תושבים "אחרים", כלומר שאינם רשומים כיהודים או כערבים. רובם המוחלט הם עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר, שעלו לישראל במסגרת חוק השבות ורשומים כחסרי דת או כנוצרים.

15 אדם אינו חייב להיות רשום כיהודי כדי לפתוח תיק בירור יהדות. על פי מנהל תחום בירור יהדות בבתי הדין הרבניים, יש אזרחים שאינם רשומים כיהודים שמגיעים לבירור יהדות כחלק מהניסיון להירשם לנישואין, במסגרת הליך גירושין או בנסיבות אחרות.

**תרשים 1**

**התפלגות הגילים של יוצאי אתיופיה, יוצאי מדינות בריח המועצות לשעבר וחסרי דת, עד גיל 35 (במספרים מוחלטים)**



מקור: השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוח 2.8.

**בירורי יהדות – כמה נתונים סטטיסטיים**

על פי נתונים של הנהלת בתי הדין הרבניים, בשנים 2010-2015 נפתחו בישראל מדי שנה כ־4,000-4,800 תיקים לבירור יהדות (בקצב גידול ממוצע של כ־100 תיקים בשנה)<sup>16</sup>, לא כולל בירורי יהדות של יוצאי אתיופיה, שנערכים במסגרת נפרדת.<sup>17</sup>

16 על פי נתוני הנהלת בתי הדין הרבניים שנמסרו לעמותת עתים בארכיבים 19.10.2015 ו-29.11.2015.

17 הנהלת בתי הדין הרבניים, סיכום השנים 2010, 2011, 2012, 2013.

אם קצב הגידול הזה יתמיד, ייפתחו עד סוף העשור כמעט 50,000 תיקים אף שמספר האזרחים ששירות זה רלוונטי להם בעתיד הקרוב כפול ואולי אפילו משולש.<sup>18</sup>

מהנתונים שנמסרו מהנהלת בתי הדין הרבניים עולה כי רוב הפניות מסתיימות במתן אישור יהדות (כ־85% מסך כל הבקשות).<sup>19</sup> רק פניות מעטות מסתיימות בדחיית הבקשה כ־5% מסך כל הבקשות. יש לומר כי לא כל הליכי הבירור מגיעים לידי סיום והכרעה. בשנים 2010-2015 הסתיימו כ־10% מהתיקים ללא הכרעה ברורה של הדיינים. אחדים מהפונים אף משכו את פנייתם, ומשום כך נקטע ההליך באמצע. לא מן הנמנע לקבוע כי רוב הזוגות שעניינם הסתיים "ללא החלטה משמעותית" נאלצו לוותר על חתונה ברבנות ואולי על חתונה כדת משה וישראל בכלל.

### לוח 1

#### סגירת תיקים לבירור יהדות, 2010-2017 (%)

ללא החלטה	נדחו	אושרו	
15.7	3.1	81.2	2010
4.4	2.9	92.7	2011
15.0	3.2	81.8	2012
11.0	4.4	84.6	2013
11.6	4.1	84.3	2014
12.8	4.8	82.4	2015
6.3	6.1	87.6	2016
10.1	6.7	83.2	2017

מקור: "רשימת טעוני בירור יהדות: חומר רקע לדיון בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות (מסמך עדכון)", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 12 ביוני 2018.

<sup>18</sup> להלכה, אדם שמוכיח את יהדותו מוכיח את יהדותם של שאר קרובי אמו מדרגה ראשונה, כך שהליך אחד עשוי לפטור יותר מאדם אחד. למעשה, כמו שיפורט להלן, בני משפחה נאלצים במקרים מסוימים לעבור את ההליך בנפרד.

<sup>19</sup> נתונים אלו תואמים את הממצאים שבדוח של מכון צומח משנת 2007, שבדק את הנחונים של תיקי בירור יהדות בשנים 2003-2005. ראו הרב רוזן, לעיל ה"ש 7, עמ' 10.

# ג. ההליך של בירור יהדות

## ההליך בבית הדין הרבני

ככלל, ההליך של בירור יהדות מתבצע בארבעה שלבים:

- (1) הפונה מתחיל את ההליך (בעקבות הפניה של רשם נישואין או מיוזמתו האישית) על ידי מילוי טופס הרצאת פרטים מקוון (מביתו או אצל רשם הנישואין). הטופס נשלח בדוא"ל לבית הדין.<sup>20</sup>
- (2) בבית הדין הטופס מוזן למערכת "מעיינות", וזו מצליבה את הפרטים עם המידע הקיים במערכת בתי הדין ובמרשם האוכלוסין. לאחר הזנת הנתונים הפונה מוזמן בדוא"ל לפגישה עם מברר יהדות (היום והשעה נקבעים לו מראש).
- (3) בפגישה הפונה מוסר למברר את כל המסמכים שברשותו להוכחת יהדותו ונערך בירור. על בסיס הפגישה והמסמכים המברר מפיק חוות דעת ומעבירה לבית הדין.
- (4) הפונה ניגש לבית הדין, שם מתקבלת ההחלטה בדבר יהדותו.

נפרטם אחד אחד.

### (1) פנייה ראשונית

באתר האינטרנט של בתי הדין הרבניים מופיעות הנחיות, בשפה העברית בלבד, כיצד להתכונן להליך הבירור ומפרטות את שלביו. את טופס הרצאת הפרטים הנדרש לפנייה הראשונית, אף הוא בעברית, אפשר להוריד למחשב על ידי לחיצה

על קישור בתחתית העמוד.<sup>21</sup> בטופס, הפונים מתבקשים למסור את הפרטים של משפחתם שלושה דורות לאחור (הם ואחיהם/אחיותיהם, הוריהם ואחיהם/אחיותיהם, סבים וסבות ואחיהם/אחיותיהם) וכן פרטים של אם הסבתא מצד האם. בנוגע לכל בן משפחה יש לכתוב: שם מלא, מספר תעודת זהות (אם יש), תאריך ומקום הלידה ופרטי התקשרות (כתובת ומספרי טלפון אם האדם בחיים). הפונים מתבקשים לחתום על ויתור סודיות ולהצהיר על אמיתות הפרטים ולשלוח את הטופס בדוא"ל לבית הדין הקרוב לאזור מגוריהם.<sup>22</sup> אם הבירור נעשה כחלק מרישום לנישואין (כך ברוב המקרים), הוא אינו כרוך בתשלום; אם הוא נעשה ביוזמתו של הפונה, הוא כרוך בתשלום אגרה.<sup>23</sup>

## (2) קליטת הטופס בבית הדין האזורי

הנהלת בית הדין שאליה נשלח הטופס מזינה את הפרטים המופיעים בו למערכת ממוחשבת שנקראת "מעיינות" – מסד נתונים לענייני יוחסין שמקושר למידע בבתי הדין ובמרשם האוכלוסין. המערכת אוספת את כל המידע הרלוונטי על הפונה ומתריעה על תיקים פתוחים או על סתירות.

## (3) פגישה עם מברר יהדות

לאחר קליטת הטופס בית הדין מזמן את הפונה לפגישה עם מברר יהדות. לרשותם של בתי הדין עומדים מבררי יהדות פנימיים (עובדי הנהלת בתי הדין) וחיצוניים (שאינם עובדי הנהלת בתי הדין) – כולם נעים בין בתי הדין. כשהפגישה נערכת עם מברר חיצוני, היא כרוכה לעיתים בתשלום של 300–500 ש"ח, בהתאם

21 ראו אתר בתי הדין הרבניים; ובנספח 2 להלן.

22 על פי שיחה עם מנהל תחום בירור יהדות בבתי הדין הרבניים, הרב אליהו מימון, ביום 10.6.2014, הנהלים בנושא זה גמישים למדי. אם הפונה מעוניין לעבור את ההליך בבית הדין הקרוב למקום מגוריו ולא בכחובת הרשומה בתעודת הזהות (או להפך), נענים בדרך כלל לבקשתו בחיוב.

23 על פי אתר בתי הדין הרבניים, גובה האגרה לבירור יהדות הוא 0 ש"ח, ואילו אגרת בירור יוחסין היא 251 ש"ח. נראה שזו האגרה הרלוונטית למי שפונה מטעם עצמו לבירור יהדות. על פי ראש אגף בירור יהדות בבתי הדין הרבניים, בתי הדין נוטים שלא לגבות תשלום גם ממי שמגיע מיוזמתו (מחוץ שיחה ביום 10.6.2014).

לזהות המברר. הפגישה מתקיימת בבית הדין שאליו הפנה הפונה את בקשתו, והוא מתבקש מראש לפנות עבורה מזמנו שעות אחדות. לפגישה עליו להביא מסמכים רלוונטיים רבים ככל האפשר (מקוריים או העתקים) שלו ושל קרוביו ממדינת ישראל או מארץ המוצא שעשויים להעיד, ולו בעקיפין, על יהדותו. אם הדבר מתאפשר, עליו להגיע לפגישה בלוויית אמו וסבתו מצד האם.<sup>24</sup>

החלטתו של המברר מתבססת על שני דברים: ראיונות אישיים ומסמכים. בריאיון עם הפונה ועם קרוביו המברר מתרשם מהקשר שלהם ליהדות. אם הפונה או קרוביו יכולים לשוחח בידיש או יודעים לספר מזיכרונם על האופנים שבהם היהדות נכחה בביתם (חגים, חפצים וכדומה) – הדבר יכול להיחשב עדות מסייעת בדבר יהדותם.

גורם מרכזי יותר בקביעת היהדות הוא ממצאים שמעידים על יהדות. למשל: מסמכים דתיים (כתובה, גט, תעודת גיור וכיו"ב), מסמכים אזרחיים שמצוין בהם לאום יהודי, קבורה בבית קברות יהודי או פרטים מן העבר על ארץ המוצא וקהילת המוצא. מידת מהימנותם של מסמכים רשמיים אלה, בפרט ממדינות ברית המועצות לשעבר, היא נושא מורכב. ככלל, מסמכים שהונפקו לפני נפילת המשטר הקומוניסטי נחשבים מהימנים, ואילו מסמכים שהונפקו לאחר מכן נחשבים בעייתיים בגלל רמת השחיתות הגבוהה ששררה ברשויות. מחשש לזיוף מסמכים המבררים נעזרים בבדיקתם גם בכלים פורנזיים שמשמשים בחקירות משטרה.

הפגישה עם מברר היהדות אורכת לרוב בין 40 ל-60 דקות. במקרים מסוימים נדרשת למברר יותר מפגישה אחת כדי שיוכל לגבש חוות דעת.<sup>25</sup> חוות הדעת של המברר אמורה להתחשב בהיבטים "מקצועיים" בלבד (אמינות המסמכים והמראיינים) ולא להתחשב בהיבטים הלכתיים. חוות דעת זו אמורה לייצר את

24 מסמכים רלוונטיים הם למשל תעודות לידה ופטירה, תעודות נישואין וגירושין, מסמכי הגירה, תעודות סיום לימודים, פנקסי חברות במפלגה, מסמכי חברות בבית כנסת, מכתבים מרבנים אורתודוקסים שמעידים על יהדותם של הנוגעים בדבר ותמונות משפחתיות.

25 שיחה עם מנהל תחום בירור יהדות, הרב אליהו מימון, ביום 10.6.2014. לטענתו, הצורך בפגישה נוספת נובע במקרים רבים מכך שהפונים אינם קוראים היטב את ההנחיות באחר ומגיעים בלי כל המסמכים הנדרשים או בלי קרובי משפחה.

התשתית הראייתית שתשמש את הדיינים לגיבוש חוות דעת הלכתית על יהדותו של הפונה.

אשר לקבוצה העיקרית הנדרשת לעבור את ההליך של בירור יהדות – עולי מדינות ברית המועצות לשעבר – החומרים המשמשים לבירור יהדותם הם בבחינת משאבים מתכלים. נכון להיום קרובי משפחה מארץ המוצא עדיין יכולים להתראיין ולהעיד לפני המבררים ויש דרכים לא־דרכים להגיע לארכיונים בתחומי ברית המועצות לשעבר ולאחר מסמכים שמעידים על יהדות; אך בשנים הבאות הדור שהכיר את ארץ המוצא יתמעט, ולא רק זה אלא שאין לדעת אם המסמכים יהיו בכלל זמינים למבררים. עניין אחרון זה – זמינות המסמכים לבירור – מושפע מיחסיה הדיפלומטיים של ישראל עם המדינות האמורות, מיציבות המשטרים בהן,<sup>26</sup> ממדיניות שימור הארכיון בהן ומנוכחותם של גורמים משתפי פעולה ברשויות המקומיות. הליך בירור היהדות במתכונתו הנוכחית יכול אפוא להתקיים רק בחלון זמן מוגבל.

#### (4) דין בבית הדין האזורי

כשאינן צורך בפגישה נוספת, הפונה יכול לעבור היישר מהפגישה עם מברר היהדות אל הדיון בבית הדין. תפקידו של בית הדין לפסוק פסיקה הלכתית אם הפונה יהודי אם לאו, ועליו לעשות זאת לאור חוות הדעת של מברר היהדות. ההלכה מנסחת שורה של כללים בענייני יוחסין שיש בכוחם לקבוע את יהדותו של אדם גם אם "מציאותית" אין די ראיות לכך. בפועל, בית הדין מקבל כמעט תמיד את קביעתו המקצועית של מברר היהדות,<sup>27</sup> והפסק הניתן הוא אחת משלוש אפשרויות: (א) הפונה יהודי על פי ההלכה; (ב) הפונה אינו יהודי על פי ההלכה; (ג) אי־אפשר להוכיח את יהדותו של הפונה. כשנפסק לפונה שהוא יהודי, מונפק לו "אישור יהדות", והוא מוזמן לחזור אל רשם הנישואין כדי להשלים את פתיחת

26 כך למשל, בשנת 2016 הקשו הלחימה וחוסר היציבות באוקראינה על הגישה לארכיונים ולמסמכים וגרמו עיכובים בבירור היהדות של פונים שמוצאם משם.

27 כך עלה משיחה עם מנהל תחום בירור יהדות (ביום 10.6.2014) וכן משיחה עם מברר יהדות (ביום 11.6.2014). עדותם תואמת את ממצאי מכון צומת משנת 2007. ראו הרב רוזן, לעיל ה"ש 7, עמ' 14-15. מדבריהם עולה שברוב המוחלט של הממקרים בית הדין מקבל את קביעת המברר.

תיק הנישואין. כשנפסק לו שהוא אינו יהודי או שאי־אפשר להוכיח את יהדותו, בית הדין מוציא הוראה להוסיף אותו לרשימת מעוכבי הנישואין, שולח לקרוביו (שפרטיהם נמסרו בטופס הרצאת הפרטים) זימון לברר את יהדותם ורושם את שמם בגוף ההחלטה.<sup>28</sup>

מחקר של מכון צומת על בסיס נתונים מהשנים 2003–2005 הראה שכ־25% מהפונים קיבלו אישור יהדות בתוך עשרה ימים ממועד פתיחת התיק, כ־35% בתוך שלושים יום וכ־20% בתוך חמישים יום. כ־20% נוספים נאלצו להמתין פרקי זמן ארוכים מאוד – עד שנה ויותר.<sup>29</sup> מנתונים שנמסרו מהנהלת בתי הדין הרבניים עולה כי בשנים 2010–2015 התייעל בהדרגה הליך הטיפול בתיקים, וממוצע הימים לסגירת תיק ירד מכ־124 בשנת 2010 לכ־30 ימים בשנת 2015.<sup>30</sup>

## ההליך של בירור יהדות ליוצאי אתיופיה

המסלול המיוחד ליוצאי אתיופיה הוגדר לראשונה רשמית בשנת 2011 (תשע"ב), והם מבררים את יהדותם שלא בבתי הדין הרבניים:

באשר להנחיות הכלליות לבירור יהדות (שהוצאו על ידי חבר דייני בית הדין הרבני הגדול ומועצת הרבנות הראשית ואשר תחילתן ביום

28 סמכות בית הדין לשמור מידע על קרוביו של בעל הדין נידונה במסגרת עתירה של ארגון עתים, מרכז רקמן באוניברסיטת בר־אילן ומרכז צדק לנשים לבג"ץ ועדיין לא הוכרעה (ראו בג"ץ 6483/17 פלוניס נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים). בחשובה מקדמית לעתירה השיבה המדינה כך:

המשנה ליועץ הבהיר, כי בתי הדין הרבניים והרבנים רושמי הנישואין אינם מוסכמים לנהל רשימה לעניין מי שלא היו בעלי דין בבית הדין, כעולה אף מהנחיית היועץ שהבאנו לעיל [הנחיית היועץ המשפטי לממשלה מס' 6.4501 מיום 1.8.1976] ומהטעמים שפורטו בה.

29 ראו הרב רוזן, לעיל ה"ש 7, עמ' 11.

30 בשנת 2010 היה משך הזמן הממוצע לסגירת תיק 123.81 ימים; בשנת 2011 – 100; בשנת 2012 – 89.6; בשנת 2013 – 73.54; בשנת 2014 – 52.45; בשנת 2015 – 29.41 ימים.



א' באייר התש"ע) ועיקרן החובה לקבל פס"ד [פסק דין] מביה"ד [מבית הדין] הרבני (לפני רישום הנישואין) המאשר את יהדותם של בני זוג שיש ספק ביהדותם, הרי שהנחיות אלו אינן חלות על בני זוג מהקהילה האתיופית.<sup>31</sup>

בשנת 2011 הסמיכה מועצת הרבנות הראשית 9 רבנים ממוצא אתיופי לאשר את יהדותם של יוצאי אתיופיה,<sup>32</sup> וכשנה לאחר מכן הוסיפה עליהם עוד שלושה.<sup>33</sup> רבנים אלו פועלים במקומות שונים ברחבי הארץ, והם אינם כפופים לבתי הדין הרבניים אלא למועצות הדתיות שבפיקוח המשרד לשירותי דת. בשנת תשע"ג (2013) נוספה הבהרה:

ההפניה לרבנים אלו הינה אך ורק לצורך בירור יהדות ורק במקרה ולא ניתן לערוך בירור יהדות במחלקת הנישואין, קרי: שאין ברשות הנרשם לנישואין, מקרב העדה האתיופית, מסמכים המעידים על יהדותו.<sup>34</sup>

לקראת סוף שנת תשע"ד (אוגוסט 2014) פורסמו לראשונה ההנחיות שהסדירו רשמית את הליך בירור היהדות של יוצאי אתיופיה.<sup>35</sup>

חשוב לומר כי בשונה ממרבית הליכי בירור היהדות, בירור יהדותם של יוצאי אתיופיה שאיש מבני משפחתם מצד אמם לא נישא בישראל, לא נעשה על בסיס מסמכים, כיוון שהללו אינם בנמצא. קביעת מעמדם של הפונים לבירור נעשה על

31 חוזר המנהל הכללי עב/1, המשרד לשירותי דת, תשע"ב-2011.

32 שס, עמ' 42.

33 חוזר המנהל הכללי עג/1, המשרד לשירותי דת, תשע"ג-2012.

34 חוזר המנהל הכללי עג/2, המשרד לשירותי דת, תשע"ג-2013.

35 "נוהל בירור יהדות לנרשמים לנישואין מקרב בני העדה האתיופית", מעודכן ליום 31.8.2014. פורסם באתר המשרד לשירותי דת.

בסיס הידע העומד לרשותו של המברר על ההיסטוריה המשפחתית של הפונה ועל בסיס עדויות של מכריו. פעמים רבות המברר פונה לאחד הקסים (מנהיגיהם הרוחניים והדתיים של יהודי אתיופיה), המכירים מקרוב את המשפחה ובקיאם באילנות היוחסין של הקהילה. לאחר השיחה של אחד המבררים שהוסמכו בידי הרבנות עם הפונה, קביעתו נמסרת לרשם הנישואין, ללא מעורבות של בתי הדין הרבניים וללא תיעוד של המקרה במערכת בתי הדין.

## ד. בעיות וליקויים

הליכי בירור יהדות התפתחו מאז שנות ה־90 בלי דיון הלכתי מעמיק, בלי הסדרים חוקיים ובלי שנוצרה מסגרת מינהלית

מתאימה. משום כך עולה היום הצורך לבחון את ההשלכות של הליכים אלו על המדיניות ההלכתית של הרבנות, בהיותה אמונה על קביעת דיני המעמד האישי ליהודים במדינת ישראל, על זכויות הפרט, ועל המערכת המינהלית של בתי הדין הרבניים, שהכרחי שתפעל לפי הנורמות המצופות מרשות ציבורית.

### 1. מדיניות הלכתית

#### (i) הנחיצות ההלכתית של הליך בירור יהדות

כאמור לעיל, הרעיון שיש לנקוט פעולות כדי לברר אם אדם יהודי על פי ההלכה בטרם משיאים אותו הוא חידוש של העת האחרונה, שכן עד תחילת שנות ה־90 ההלכה הייתה שכאשר אדם מציג את עצמו כיהודי – מקבלים אותו ככזה. העיקרון שבבסיסה של קביעה זו הוא ה"חזקה" – כלל הלכתי שקובע את ברירת המחדל לשאלת מעמדו של אדם. למעשה, כאשר ההלכה שואלת אם האדם שעומד לפנינו הוא יהודי, השאלה היא אם הוא בחזקת יהודי, כלומר – האם אפשר להניח שהוא

יהודי. חזקה זו יכולה להתבסס על הסתברות ("רוב מי שבא לפנינו בתור יהודי, יהודי הוא") או על טענות מציאותיות (החזקה של "אין גוי מציג עצמו כישראל").<sup>36</sup>

עד שנות ה-90 של המאה העשרים לא עורערה חזקה זו, למעט תקדימים אחדים שהתעוררו בנוגע לצאצאיהם של הקראים, ובתקופה מאוחרת יותר – בנוגע לצאצאיהם של אנוסי ספרד שטענו שהם יהודים ולכן ביקשו להשתלב בחזרה בקהילה היהודית. בסופו של דבר נפסק כי חזקת יהדותם נשמרת. עם גלי העלייה הגדולים ממדינות ברית המועצות לשעבר הועלה החשש שיש בקרב העולים כאלה שאינם יהודים. מי שביקשו לעלות לישראל בעת ההיא נדרשו להוכיח את יהדותם לפני נציגי המדינה בראיונות ועל ידי הצגת מסמכים, דומה מאוד להליך בירור היהדות המתואר כאן; אבל למרות זאת התעורר החשד, מסיבות שונות, שיש מן העולים שעלו בתור יהודים אך למעשה אינם יהודים כלל או אינם יהודים על פי ההלכה. ודוק: אין מדובר כאן בעולים שעלו מכוח חוק השבות כבני משפחה של יהודים – הללו מראש אינם רשומים במשרד הפנים כיהודים. מדובר בעולים ממדינות ברית המועצות לשעבר שרשומים כיהודים מצד אימם, כלומר יהודים על פי ההלכה, שהרבנות דורשת לברר מחדש את יהדותם מפאת החשש שמא אינם יהודים.

השאלה ההלכתית נוגעת לעולים הרשומים כיהודים. עיקרה: האם לעולים ממדינות ברית המועצות לשעבר יש חזקת יהדות? אם נקבע כי לאזרחים אלה אין חזקת יהדות, לא יהיה אפשר לקבלם כיהודים בלי עדות של שני עדים כשרים, קרי שני גברים שומרי תורה ומצוות, שמכירים אותם מארץ המוצא ויכולים להעיד על יהדותם. במקרה כזה שום הליך בירור שנסמך על מסמכים לא יועיל לקבלתם. אם נקבע שיש להם חזקת יהדות, יש לקבלם על פי ההלכה ללא שאלות, ושוב אין צורך או עילה לערוך להם הליך של בירור יהדות.

רבים מפוסקי זמננו – בכללם הרב עובדיה יוסף והרב משה מרדכי פרבשטין – פסקו שלעולי ברית המועצות לשעבר יש חזקת יהדות וכמעט שאין עוררין על כך. מדוע, אם כך, מנהיגה הרבנות הראשית הליך בירור יהדות? למעשה, ההחלה

הגורפת של דרישת בירור יהדות על כל העולים וצאצאיהם נשענת על הוראתו של הרב שלום אלישיב, שקבע כי אף שאין הכרח הלכתי, הרי ש"על מנהיגי הציבור ומערכת בתי הדין לברר עד כמה שביכולתם".<sup>37</sup> כך, למרבה האבסורד אילולא היה אפשר לברר יהדות באמצעות מסמכים, על פי עמדה זו היה עלינו לקבל את כל מי שמציג עצמו כיהודי בלא שאלות נוספות. העובדה שיש בנמצא אמצעים לברר את מעמדם ההלכתי היא, ורק היא, שמעמידה בספק את מעמדם מלכתחילה.

בניגוד לעמדתו של הרב אלישיב עומדת קביעתם של פוסקים אחרים, דוגמת הרב עובדיה יוסף, שפסק כי רק במקרים שבהם מתעורר חשד ספציפי בנוגע לאדם מסוים, יש להפנותו לבירור יהדות.<sup>38</sup> מכאן שלדעת אחדים מן הפוסקים, הליכי בירור היהדות הנערכים כיום נעשים בהיקף רחב מהנדרש. יתרה מזו, הנתונים של מספר האישורים הגדול לצד מספר הדחיות הקטן היו צריכים לבסס את חזקת היהדות של העולים ולדחות כל ערעור על יהדותם. ואף על פי כן הנחיות הרבנות הראשית ממשכות לשלוח מדי שנה בשנה אלפי זוגות לבירור יהדותם בבתי הדין הרבני בטרם יקבלו אישור להירשם לנישואין.

### (ii) מחסור בתפיסת עולם הלכתית ובדיינים מומחים לבירור יהדות

המדיניות ההלכתית בנוגע לבירור יהדות עברה אפוא שינוי מהפכני בזמן קצר מאוד, ומשיחות עם גורמים מעורבים בתחום עולה כי טרם התגבשה מדיניות הלכתית מסודרת שעל פיה הדיינים יכולים לדון ולפסוק בתיקים של בירור יהדות. ואכן, בהשוואה לתחומי השיפוט האחרים של בתי הדין (נישואין וגירושין, עגינות, ממזרות), החומר ההלכתי הכתוב מועט ביותר. סעיף 8 בהנחיות לבירור יהדות מתייחס לסוגיית מומחיותם של הדיינים:

8. (א) נשיא בית הדין הרבני הגדול יקבע בכל בית דין רבני אזורי הרכב או הרכבים של דיינים או של דיין אחד, שידונו בבקשות לבירור יהדות.

37 שם, בעמ' 28.

38 הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ז, אבן העזר, סימן א. כך כתב בסיכום דבריו: "מעיקר הדין העולים מרוסיה ומצ'היריס שהם יהודים, נאמנים הם, ומכל מקום אם יש רגלים לדבר שהצהרתם אינה נכונה, צריך לחקור ולדרוש היטב. וכחורה יעשה."

(ב) דיינים שייקבעו להרכבים הדנים בבקשות לבירור יהדות יעברו השתלמויות על ידי דיינים שהתמחו בענין, ועל ידי אנשי מקצוע ומבררי יהדות.<sup>39</sup>

מההנחיות עצמן עולה כי כותביהן הכירו בעובדה שחסרים דיינים מומחים לעניין בירור יהדות, ומשיחות שערכנו עולה כי גם היום רוב הדיינים חסרים את הכלים לפסוק בתחום.<sup>40</sup> יתר על כן, אין היום בנמצא הרכבים מיוחדים לבירור יהדות, כנדרש בתקנות, וההרכבים העוסקים בשלל התיקים המגיעים לפתחם של בתי הדין מטפלים גם בתיקים הללו. מסיבה זו אנו מוצאים כי ברוב המוחלט של המקרים בית הדין פוסק על פי חוות דעתו של מברר היהדות ולמעשה משמש הכשר הלכתי לעבודתו.<sup>41</sup> גם אילו הייתה תפיסת עולם הלכתית כללית בנושא בירור יהדות, היה בכוחה לסייע לדיינים להכריע אך ורק במקרים מיוחדים או כאלה הנתונים בספק. ואולם חשוב להבין כי האופנים שבהם אפשר להכריע לגבי מעמדו ההלכתי של אדם משתנים לפי מוצאו; אין דומה מעמדם ההלכתי של מסמכים ממדינות ברית המועצות לשעבר למסמכים מדרום אמריקה, ובצפון אמריקה אין רושמים לאום במסמכים ולכן כדי לקבוע יהדות דרוש סוג ראיות שונה בתכלית. כלומר, כדי שדיין יהיה מומחה לבירור יהדות, עליו גם לרכוש מומחיות בנושאים הלכתיים כלליים שרלוונטיים לתחום (למשל, כללי חזקות ודיני יוחסין) וגם לפתח מומחיות היסטורית לכלל ארצות הפזורה היהודית. נכון להיום חסרים דיינים שיכולים לתת מענה הלכתי מקיף לשלל סוגיות בירור היהדות המתגלגלות לפתחיהם.

ליקוי זה בא לידי ביטוי מובהק ביותר במקרים שבהם מברר היהדות קובע כי אי־אפשר לאשר את יהדותו של אדם. מקרה כזה אפשרי במישור ה"מקצועי" של מברר היהדות, אבל הוא בלתי אפשרי במישור ההלכתי – שכן לפי ההלכה יש רק שתי ברירות. זה אפוא המקום להיעזר בה; אם אי־אפשר לקבוע על פי מסמכים

39 הנחיות בירור יהדות, לעיל ה"ש 9.

40 כך עלה משיחה עם מנהל תחום בירור יהדות (ביום 10.6.2014) וכן משיחה עם מברר יהדות (ביום 11.6.2014). עוד ראו הרב רוזן, לעיל ה"ש 7, עמ' 15-16.

או אמצעים אחרים את מעמדו ההלכתי של אדם מסוים, על הדיינים להשתמש בכלים ההלכתיים העומדים לרשותם – בראש ובראשונה דיני חזקות – ולפסוק. ולמרות זאת הדיינים נמנעים מלפסוק הלכה במקרים שבספק ומותירים את הפונים במעמד לא־מבורר, לא לכאן ולא לכאן.

## 2. פגיעה בזכויות הפרט

בדרך ההתנהלות שלהם היום, ואף מעצם טבעם, הליכי בירור יהדות פוגעים בשורה של זכויות פרט.

### (i) פגיעה בכבוד ובפרטיות

כפי שכבר נאמר, אדם רשאי לפנות לבית דין לבירור יהדות בכל עת שיחפוץ, אבל בפועל רוב ההליכים של בירור יהדות מתקיימים בעקבות הפניה של רשם הנישואין במועצה הדתית. עד ממש לאחרונה, רוב המופנים להליך הבירור (לאחר שפנו לרבנות לרישום לנישואין) לא היו מודעים בכלל לכך שיש הליך של בירור יהדות או לעובדה שהמסד הדתי מטיל ספק ביהדותם. מדובר באנשים שעלו לישראל בגיל צעיר מאוד או נולדו בארץ, למדו בבתי ספר יהודיים, שירתו בצה"ל וחיו את כל חייהם בתודעה שהם יהודים לכל דבר ועניין בלי שמאן דהו יערער על כך. עבור רבים מדובר בפעם הראשונה בחייהם שמישהו מערער על יהדותם. העיתוי של גילוי זה בעייתי כשהוא לעצמו הן מן הבחינה המעשית – בעיצומן של ההכנות והלחץ לקראת החתונה בני הזוג נאלצים לעבור הליך בירוקרטי לא צפוי שמטיל בספק את עצם קיומה של החתונה; והן מן הבחינה הנפשית – אדם מחליט להינשא, ובאחד הרגעים החשובים בחייו הוא מגלה פתאום שעליו לעמוד לפני ערכאה שיפוטית ולהגן על זהותו החברתית, הדתית והלאומית.

די בנקודת פתיחה זו כדי להפוך את החוויה לקשה וכואבת, אך נוסף על עצם הערער על יהדותם, רבים חווים את הליך הבירור עצמו כמתסכל ואפילו משפיל. הפגישה עם מברר היהדות והחקירה בעניינם נתפסת פעמים רבות כפולשנית וכחשדנית. גם עצם הזימון והעמידה לפני בית דין, במעמד השמור על פי רוב למי שעומדים למשפט, נותן תחושה שהאדם חשוד בדבר עבירה ונשפט על רצונו

להיות מוכר כיהודי. הליך זה כרוך, באופן כמעט בלתי נמנע, בחדירה לצנעת הפרט בעקבות הפעולות הננקטות: איתור והצלבה של מידע אישי, עיון במסמכים פרטיים ובירורים עם קרובי משפחה. זאת ועוד, שאלת שייכותם הדתית והלאומית של המבוררים עומדת כאן בסימן שאלה באופן שמערער על זהותם ועל הגדרתם האישית. רוב האנשים שנדרשים להליך מתבררים בסופו של דבר כיהודים על פי ההלכה,<sup>42</sup> אבל באופן אירוני דווקא ההליך המאשר את יהדותם מגביר בהם את תחושת הניכור מן הממסד היהודי במדינה ואף מיהדותם שלהם.<sup>43</sup>

42 ראו לוח 1 לעיל.

43 להלן כמה דוגמאות לחוויית העמידה מול בית הדין כמו שדווחו על ידי מי שעברו את ההליך:

עצם ההליך נורא בעיניי [...] לא יכול להיות שהמונחים יהיו "חקירה", "משפט" ו"פסק דין". במה אני אשם? נכון, קיבלתי בסוף את האישור המיוחל, אך הסיוס הצורם ממש לא נחתם ב"סוף טוב, הכול טוב". נותרה צלקת של השפלה ותחושת אפסות.

דימה מוטל, "תגייד, מתי חתכו לך?", ynet, 17.1.2013.

גם אני חווייתי את זה על בשרי. גם הגעתי לבית דין רבני. היה מספיק לי ממש דקה או שתיים להיות שם. אחרי השפלה ברגע הראשון שעברנו שם, סבתי ניסתה לדבר ביידיש ולהסביר, ואני לא רוצה לומר מה הם אמרו שפשוט לקחתי את כל המשפחה ויצאתי, ואמרתי שאני לא רוצה לראות יותר את הממסד הזה [...] מי שלא יודע, מי שנכנס לבית הדין הרבני – הם יושבים למעלה, ואתה מסתכל עליהם מלמטה. מי שחווה את זה – זה לא נעים, ומשפיל.

ח"כ יואל רזבוזוב, פרוטוקול ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת, 13.5.2014.

אתה נכנס לחדר שדומה לבית משפט [...] זו תחושה מאד לא נעימה [...] אמא שלי נעמדה בעמדת המואשם – אני לא יודעת איך לקרוא לזה, אבל זו התחושה כשאתה עומד מול שופט. בהתחלה בכלל בלבול אותנו עם מישהו אחר. חשבו שאנחנו תיק אחר. הרב שישב לא היה בקיא בשום פרט. זאת אומרת, לא נעשו פה שום שיעורי בית, לא הייתה שום יעילות, ושוב היינו צריכים לספר את הסיפור [...] בדיעבד אני יכולה להגיד שזו חוויה מתישה, טרחנית מאד, פוגענית מאוד, ואני לא נגד כל עניין בירור היהדות, אני מבינה שזה חשוב. אני מבינה שיש גם מקרים שיכול להיות שאנשים עושים שימוש לרעה בנושא הזה. אבל יש דרך לעשות את זה יעיל יותר, מקצועי יותר, מהיר יותר, כי בעצם, כשהייתה לנו את התעודה ביד לא היה שום צורך להעביר אותנו את הפארסה הזו של בית המשפט. באמת, די, זה כבר היה ביד שלנו, אפשר היה לתת לנו אור ירוק להמשיך. אני חושבת שדווקא הרבנות שהיא בסך הכל גוף שצריך לעשות קירוב לבבות הוא למעשה מייצר המון המון אנטגוניזם.

אניה בוקשטיין, פרוטוקול ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת, 13.5.2014.

כאמור לעיל, בתי הדין מסתמכים באופן כמעט בלעדי על חוות הדעת המקצועית של מברר היהדות ולרוב אינם נזקקים לדיון הלכתי נוסף כדי לפסוק בשאלת מעמדו של הפונה; ולמרות זאת הפונים נאלצים להתייצב גם בבית הדין לצורך דיון בעניינם, ובמהלכו הם עוברים תחקור נוסף, פחות מקצועי וענייני ולכן נותן את ההרגשה שלמעשה כלל אין בו צורך.<sup>44</sup>

### (ii) הפניה לבירור יהדות שלא לצורך

על פי ההנחיות, רשם נישואין או מנהל תחום בירור יהדות בבתי הדין הרבניים רשאים "בנסיבות מיוחדות ומנימוקים שיירשמו בהפניה או בבקשה" להפנות אדם לבירור יהדות אף שיש בידו אמצעים שמספיקים לבירור יהדותו:

מנהל תחום בירור יהדות או רב רושם נישואין רשאי, בנסיבות מיוחדות ומנימוקים שיירשמו בהפניה או בבקשה, להפנות אדם לבית הדין לבירור מחדש בדבר יהדותו, או לבקש בירור יהדות בבית הדין לאדם אשר לכאורה אינו זקוק לכך, ובלבד שאותו אדם הגיש בקשה בעניין זה, או שהוא בעל דין בעניין של מעמד אישי בבית הדין הרבני.<sup>45</sup>

אותן "נסיבות מיוחדות" אינן מפורטות בהנחיות הרבנות או במסמך כלשהו. למעשה, רשם הנישואין רשאי לשלוח על דעתו מועמד לנישואין לבירור יהדות מאיזו סיבה שתהיה, גם בגלל חשד קל שבקלים. הפניה כזאת יכול לקבל גם מי שיש בידו תעודת גיור מאושרת על ידי הרבנות הראשית או מי שיש לו קרוב משפחה מצד האם שיהדותו כבר אושרה - דבר שאמור לאשר גם את יהדותה של המשפחה כולה, משום שעל פי ההלכה האורתודוקסית היהדות עוברת מאם לילדיה. רשם הנישואין או האחראי לתחום בירור יהדות אף רשאי להפנות לבירור מחדש אדם שכבר עבר בירור יהדות בעצמו בעבר. כאמור, "נסיבות מיוחדות" אלו אינן מפורטות, והרשמים אינם מקפידים על מתן נימוקים כתובים להפניות שכאלה.

44 למסקנה זו שותף גם הרב רוזן בדוח שכתב. ראו הרב רוזן, לעיל ה"ש 7, עמ' 15-16.

45 הנחיות בירור יהדות, לעיל ה"ש 9, סעיף 6(ה).



מתברר, אם כן, כי אין פיקוח מסודר על הפניית זוגות שנרשמים לנישואין להליך בירור יהדות, ואין מעקב אחר נימוקי ההפניות וסבירותם (לא אחר סבירות הנימוקים ולא אחר סבירות ההפניות). מצב לא תקין זה מאפשר לרשמי הנישואין להפעיל שיקול דעת לא-מידתי ומביא לידי אפלייתן לרעה של אוכלוסיות שלמות – יוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה, שמופנים לבירור היהדות שלהם גם אם יש להם קרובי משפחה שיהדותם אושרה.

בשיחה עם נציג בתי הדין הרבניים נמסר לנו שפרקטיקה זו קשורה בתופעה של אימוץ ילדים במשפחות עוליים; הן בקרב העלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר והן בקרב העלייה מאתיופיה, כך נטען, נתגלו מקרים שהתברר בהם כי אחד מבני המשפחה אומץ, לא תמיד באופן רשמי ולא תמיד בידיעת המאומץ. נראה לא סביר בעליל שתופעה זו קיימת בהיקף שיצדיק את הפנייתם של כל בני המשפחה, בכל משפחה, לבירור יהדותם לאחר שאחד מהם כבר קיבל אישור על יהדותו.<sup>46</sup>

### **(iii) בירור יהדות יזום מצד בתי הדין לאזרחים שאינם חפצים בכך**

כשנפתח הליך של בירור יהדות בבית דין רבני ונפסק כי המבקש יהודי על פי ההלכה, מונפק לו אישור יהדות. אם נפסק כי אינו יהודי או כי הוא ספק-יהודי, בית הדין מוציא הנחיה להוסיפו לרשימת מעוכבי הנישואין. במדינת ישראל נישואין וגירושין מתקיימים על פי הדין הדתי בלבד. לפיכך ההחלטה שאדם הוא "מעוכב נישואין" מונעת ממנו את הזכות להינשא במדינתו.

ואולם בתי הדין הרבניים אינם מסתפקים בהוספת שמו של הפונה שיהדותו לא אושרה לרשימת מעוכבי הנישואין. בתי הדין הרבניים ומנהל תחום בירור יהדות עושים שימוש נוסף במידע שקיבלו מהפונה על בני משפחתו, שאינם צד בדיון, כדי לזמן גם אותם להליכי בירור יהדות, אף שהם כלל לא ביקשו לעבור בירור של מעמד האישי כיהודים על פי ההלכה ואף שפעמים רבות הם כלל אינם חפצים בכך.

יודגש כי הליך בירור יהדות הוא שירות שניתן לאזרח כדי שיוכל להיעזר בשירותי הדת שהמדינה מחויבת לספק לו וכי שום אזרח אינו חייב לברר את מעמדו ההלכתי.

זאת ועוד, כפי שעולה מלשון חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, ומהפרשנות שניתנה לו בפסיקה,<sup>47</sup> הסמכות הייחודית של בית הדין הרבני חלה אך ורק על מי שבא להתחתן ולהתגרש לפניו. על פי עקרון החוקיות, שקובע שעל רשויות המדינה לפעול רק לפי מה שהסמיך אותן החוק, סמכות זו אינה מתירה לו לפתוח הליך, מיוזמתו בלבד, לברור מעמדם של בני אדם, לא כל שכן כשאנשים אלו מתנגדים מכול וכול לצעד שכזה.

מעשיו של מנהל תחום ברור יהדות בבתי הדין הרבניים חוסים לכאורה בצילן של הנחיות ברור יהדות,<sup>48</sup> אף שבנוסח של הנחיות פנימיות אלו, שלא ברור מתוקף איזו סמכות נקבעו, יש כדי לפגוע בצנעת הפרט ובזכויות יסוד נוספות של האזרח. כלומר, אזרחים שאינם מבקשים לעבור ברור יהדות ואינם מבקשים להשתמש בשירותי דת כלשהם ברגע זה, נאלצים, בגלל היחמה שנקט בית הדין, לברר את יהדותם או להשתמש בשירותי הדת של הרבנות. יתרה מזו, נקיטת מדיניות של חקירות יהדות יזומות והכנסת פרטיהם של צדדים שלישיים, שלא פנו בעצמם לבית הדין, לתוך מאגר מידע שמטרתו ריכוז מידע רגיש על מעמדם האישי של אנשים לשם עיכוב נישואיהם כחוק עומדות בסתירה להנחיות היועץ המשפטי לממשלה.

לפי הנחיות אלו:

המידע שיתרכז ברישום המרכזי [של מעוכבי הנישואין] צריך להיות משני סוגים בלבד:  
 (1) החלטות של בתי-דין רבניים ביחס לבעלי הדין שבפניהם;  
 (2) החלטות של רושמי הנישואין המסרבים לבקשתו של אדם להירשם לנישואין.

47 השופט לנדוי בבג"ץ 359/66 בנימין גיתיה נ' הרבנות הראשית והמועצה הדתית, ירושלים, כב (1) 290 (פורסם בנבו, 7.3.1968). וכן ראו דברי הנשיא בדימוס אהרן ברק בבג"ץ 2601/00 לוי נ' לוי, פ"ד נד(3), 809, עמ' 812-813.

48 טעיף 6(א) להנחיות ברור יהדות (לעיל ה"ש 3) קובע כי "מנהל תחום ברור יהדות או בא-כוחו, רב רושם נישואין או בא-כוחו רשאי להתייצב, לטעון וליזום הליכים בכל ענין הקשור לקביעה בענין יהדותו של אדם".

משרד הדתות ורושמי הנישואין לא צריכים לרכז מידע אחר. על כן, אין לרכז מידע ביחס לילדים של אדם שמעמדו האישי נבע מפסק דין של בית־דין רבני. הילדים לא היו צד לדיון, טענותיהם לא נשמעו, ומעמדם המשפטי אינו נשוא לבקשת רישום לנישואין. כמו כן אין לרכז מידע ביחס לאנשים שלא פנו בבקשה להירשם לנישואין. כך, למשל, אין לנהל רישומים על מידע המגיע ממשרד החוץ או מהסוכנות או מגורם אחר כלשהו. מידע זה לעתים אינו מהימן. האדם שאליו מתייחס המידע אינו יודע עליו ואינו יכול להזימו. איסוף מידע כזה היה הופך את משרד הדתות למרשם אוכלוסין זוטא. לכך אין סימוכין בחוק, והדבר פוגע בצנעת הפרט.<sup>49</sup>

כמו שנקבע בהנחיה זו, הפרקטיקה של רישום שמותיהם של אנשים ברשימות בלי שפנו להירשם לנישואין ושל ריכוז מידע על מעמדם האישי של צדדים שלישיים שאינם צד להליך לפני בית הדין היא פרקטיקה בלתי חוקית; היא נעדרת סמכות שבדין ופוגעת בזכויות הפרט. סוגיה זו נדונה במסגרת עתירה לבג"ץ בעניינן של שלוש משפחות שזומנו לחקירה בעקבות בקשה לרישום לנישואין של קרוב משפחה שלהן.<sup>50</sup>

לבסוף יש לזכור כי במרוצת הדורות ערכו רבני ישראל נישואין לפי דין תורה בלי מאגרי מידע ממוחשבים ורשימות מרוכזות של מעוכבי נישואין. כך נהוג גם היום בכל מקום אחר בעולם, ויהודים ממשיכים להינשא כדת משה וישראל. הוספת שמותיהם של צדדים שלישיים למאגרי מידע של "מעוכבים" מנוגדת לרוחה של ההלכה היהודית ופוגעת בלכידות החברתית־לאומית של העם היהודי.

49 הנחיות היועץ המשפטי לממשלה, הנחיה מספר 6.4501 לעניין "רשימות מעוכבי נישואין" (תשס"ג).

50 בג"ץ 6483/17 פלוניס נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים.

### 3. ליקויים מינהליים

הליכי בירור יהדות הם שירות של המדינה, והם מתנהלים באמצעות פקידים המוסמכים לכך על בסיס הנחיות או באמצעות אנשים שפועלים באופן פרטי אך מוכרים על ידי המדינה. גם בהקשר זה אנו מאתרים ליקויים בדרך מתן השירות.

#### (i) היעדר נהלים אחידים לעבודתו של מברר יהדות

תוצריהם של המבררים אינם אחידים. מקצתם כותבים חוות דעת מפורטות שמציגות את ממצאיהם ומסבירות את מסקנותיהם; אחרים כותבים חוות דעת לקוניות שאין בהן מידע על דרך קבלת ההחלטה. התוצאה הבלתי נמנעת היא שהדיינים מתקשים להעריך את חוות הדעת ובעלי הדין מתקשים לערער עליהן, והדבר פוגע בשקיפות ההליך.

הנחיות בירור יהדות מורות למנהל בתי הדין להעמיד לרשות הדיינים רשימה של מבררי יהדות פנימיים (עובדי הנהלת בתי הדין) וחיצוניים (שאינם עובדי הנהלת בתי הדין).<sup>51</sup> בהנחיות נקבע כי –

אמות מידה לענין הכישורים והנסיון המקצועי של מבררי יהדות ודרישות להוכחתם ייערכו על ידי ועדת דיינים ורבנים שתמונה על ידי מועצת הרבנות הראשית לישראל בהסכמת הרבנים הראשיים לישראל (להלן – הוועדה); אמות המידה יאושרו בידי הרבנים הראשיים לישראל.<sup>52</sup>

עם זאת, בהגדרות להנחיות אלו "מברר יהדות חיצוני" מוגדר כך:

"מברר יהדות חיצוני" – חוקר מומחה לבירור יהדות שאינו עובד הנהלת בתי הדין הרבניים והוא מצוי ברשימת המומחים לבירור

51 הנחיות בירור יהדות, לעיל ה"ש 9, סעיף 16(א).

52 שם, סעיף 16(ב).

יהדות לפי סעיף 16 בהנחיות אלה או שמומחיותו מניחה את דעת בית הדין.<sup>53</sup>

יוצא אפוא שכל בית דין רשאי להפעיל על פי שיקול דעתו מבררים חיצוניים ש"מומחיותם מניחה את דעתו". נחיצותו של סעיף זה ברורה ומובנת מאליה שכן יש שמתעוררים מקרים מיוחדים שאין להם מענה במסגרת הקיימת של מבררים ודיינים, ובהם נחוץ להיעזר באופן חד־פעמי בשירותיו של אדם חיצוני.<sup>54</sup> אבל סעיף זה במתכונתו הנוכחית מותיר פתח רחב מדי להפעלת שיקול דעת בלתי מסויג ובלתי מבוקר.

### (ii) חוסר במבררי יהדות שמטפלים ביוצאי צפון אמריקה ואירופה

על רקע זה בולט היעדרם של מבררי יהדות מומחים שמסוגלים לתת מענה לאוכלוסייה שמוצאה ממדינות צפון אמריקה או מערב אירופה. כאמור, הליך בירור היהדות התגבש כמענה לגלי העלייה הגדולים ממדינות ברית המועצות לשעבר, והוא נסמך בעיקרו על היכולת לבדוק ולאמת מסמכים רשמיים שמעידים על כך שהנבדק אכן יהודי. תפיסה זו אינה מתאימה כלל לפזורה ממדינות צפון אמריקה ומערב אירופה, שם נהוגה הפרדה מוחלטת בין דת למדינה ולכן לא יעלה על הדעת לרשום את הלאום או הדת במסמכים רשמיים מטעם המדינה.

על פי "אמות המידה לעניין הכישורים והניסיון המקצועי של מברר יהדות" שניסחה מועצת הרבנות הראשית בשנת 2012, הכישורים והניסיון הדרושים למברר יהדות הם אלה:

- (א) ידע והכרה של התרבות, ההיסטוריה והמורשת היהודיים באזור הרלוונטי.
- (ב) היכרות טובה עם המסמכים הנהוגים במדינה (תעודות לידה, תעודות פטירה, מסמכי נישואין, גירושין וכד').

53 שם, סעיף 1.

54 אם יהיה צורך בהפניה לשירותיו של גורם חיצוני, הפונה לשירות יישא בהוצאות.

- (ג) היכרות טובה עם הרבנים המכהנים בקהילות במדינות הרלבנטיות ועם אלו שכיחנו שם בעשורים האחרונים.
- (ד) מגורים של עשר שנים באזורים הרלבנטיים.
- (ה) יהודי שומר תורה ומצוות.
- (ו) השכלה תורנית או אקדמאית – יתרון.<sup>55</sup>

אף שנראה שאפשר למצוא בנקל במדינת ישראל אנשים שיכולים להתאים לקריטריונים אלו בשביל רוב מדינות צפון אמריקה ומערב אירופה, בכל זאת אין היום ברשימת מבררי היהדות הפנימיים והחיצוניים מישהו מתאים.

בשנים האחרונות מדובר רבות על היחסים בין מדינת ישראל לפזורה בצפון אמריקה – הציבור היהודי הגדול והמשפיע ביותר כיום מחוץ למדינת ישראל – ועל היחסים המידרדרים גם, אך לא רק, בגלל סוגיות של דת ומדינה.<sup>56</sup> חוסר במענה מתאים לאוכלוסייה זו בסוגיית בירור היהדות עלול להגביה את החיץ בינה ובין ישראל ולהביא לירידה הן במספר העולים והן בהזדהות של יהודי התפוצות עם מדינת ישראל.

### (iii) חוסר ברישום מסודר של הליכי בירור יהדות של יוצאי אתיופיה

בבתי הדין הרבניים נתונו של כל מי שעובר בירור יהדות מזונים ונשמרים במערכת ממוחשבת אחידה. ואולם בכל הנוגע לבירור היהדות בקרב האוכלוסייה יוצאת אתיופיה שורר אי־סדר גמור. העיר על כך מבקר המדינה:

55 בתי הדין הרבניים, "אמות מידה לענין הכישרים והנסיון המקצועי של מברר יהדות" (8.1.2012). נמסר לארגון עתים במסגרת בקשה לפי חוק חופש המידע, תשנ"ח-1998.

56 לא מעט נכתב על נושא זה בעת האחרונה, ובכנסת אף הוקמה שדולה שמטרתה לחזק את יחסי ישראל והתפוצות על רקע מה שנראה כהידרדרות ביחסים האלה. יאיר אטינגר ציטט במאמר שפורסם באתר הארץ דובר יהודי בכיר שאמר כי "רוב היהודים לא יפנו עורף לישראל בגלל הכיבוש. הם יפנו לה עורף, אם יגידו להם שהמדינה אינה רואה אותם כיהודים". ראו יאיר אטינגר, "יהודי ארה"ב עוזבים אותנו", הארץ, 17.8.2013.

הביקורת העלתה שממצאיהם של תשעת הרבנים מבררי היהדות בנוגע ליהדותם של זוגות שהופנו אליהם, אינם מתועדים באופן מסודר וממוחשב ושתיקי הנישואין אינם סרוקים. בהיעדר מאגר מידע מסודר וממוחשב, הרב הראשי ליהודי אתיופיה ותשעת הרבנים מסתמכים אך ורק על ידע אישי, על תחקור זקני הקהילה, בני המשפחה ומכרים של בני המשפחה ועל בדיקת תיקי הנישואין של בני המשפחה שנישאו בארץ. התנהלות זו מקשה על התחקות אחר החלטות שהתקבלו בעבר בנוגע לבני אותה משפחה. נמצא כי ההתנהלות הזאת הובילה לא אחת להחלטות נוגדות ומנוגדות לגבי יהדותם של בני אותה משפחה. מצב כזה עלול ליצור פגמים מהותיים בהחלטות, שמטבע הדברים משליכות על ייחוסם של בני הזוג ושל ילדיהם, על מעמדם האישי ועל עתידם.<sup>57</sup>

בעיה זו מוכרת זמן רב. כבר בשנת 1985 (!) הורה בית המשפט למדינה להבטיח בתוך 90 יום הקמת מכון למורשת יהדות אתיופיה, שבין היתר יעסוק בענייני יוחסין. כמעט שלושים שנה אחר כך – שבמהלכן ניתן פסק דין נוסף בעניין, התקבלה החלטת ממשלה, והחוק התקבל בכנסת<sup>58</sup> – עדיין אין בנמצא מאגר יוחסין לבני הקהילה האתיופית.<sup>59</sup>

בעקבות דוח מבקר המדינה 2012 (המתייחס לשנת 2011) התחייב המשרד לשירותי דת להקים מאגר כזה, אך גם הפעם טרם בוצע הדבר. בשנת 2012 עברה בקריאה שלישית "הצעת חוק המרכז למורשת יהדות אתיופיה". ההצעה קבעה כי יוקם מרכז כזה וכי הוא לא יהיה כפוף למשרד לשירותי דת, אלא למשרד התרבות והספורט דווקא. ב־28 בינואר 2014 דיווחו באתר האגודה הישראלית ליהודי אתיופיה על התכנסות ראשונה של מועצת המרכז למורשת יהדות

57 מבקר המדינה, דוח שנתי 63 לשנת 2011, 2012, עמ' 247 (להלן: "דוח מבקר המדינה").

58 חוק המרכז למורשת יהדות אתיופיה, תשע"ב-2012.

59 דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 57, עמ' 246-247.

אתיופיה. על פי הדיווח, המרכז ייהנה מתקציב של 3.5-5 מיליון ש"ח שהקציב משרד האוצר.<sup>60</sup> מטרת המרכז, כפי שהיא מתוארת באתר משרד התרבות והספורט, היא להיות גוף ידע ממלכתי ומרכזי לחקר תרבותה ומורשתה של קהילת יהודי אתיופיה בישראל, והוא יכלול מכון מחקר וארכיון ויעסוק בפעילות מחקרית וחינוכית.<sup>61</sup>

## ה. הצעה למתווה להליך בירור יהדות

### 1. מטרת ההליך

בבואנו לעצב הליך משופר לבירור יהדות, ובהמשך לבעיות ולליקויים שתוארו למעלה, עומדות לנגד עינינו שלוש מטרות עיקריות:

**(א) קביעת מדיניות הלכתית.** יצירת מענה לצורך בבירור מעמד אישי הלכתי לאזרח מתוך שימור הלכידות החברתית של הקולקטיב היהודי בישראל.

**(ב) הגנה על זכויות.** יצירת שירות חיובי, כלומר – שאינו פוגע בכבודם או בזכויותיהם של הפונים ואינו יוצר ניכור כלפי הממסד הדתי, הדת היהודית והמדינה בכלל.

60 "מועצת המרכז למורשת יהדות אתיופיה התכנסה לראשונה במעמד שרת התרבות והספורט לימור לבנת", אתר האגודה הישראלית למען יהודי אתיופיה.

61 יש לציין כי למרות מה שנקבע בחוק, עיסוק המרכז בענייני יחסין אינו מוזכר באתר המשרד כלל.



(ג) תיקון ליקויים מינהליים. יצירת מערכת יעילה ושקופה הפועלת לצמצום, ככל האפשר, את הטרחה ואת עוגמת הנפש של הפונים לשירות.

## א. קביעת מדיניות הלכתית

### (i) מתן מקום לכלל העמדות ההלכתיות

אנו סבורים שיש לשקול שינוי הפרדיגמה של בירורי יהדות באופן שהיא תשקף את מגוון העמדות ההלכתיות בנושא זה ותקטין במידה ניכרת את מספר האזרחים הנדרשים לעבור חקירות בעניין יהדותם. לשם כך יש להעניק לרשמי הנישואין את הסמכות לאשר את יהדותם של בני ובנות קהילתם. את ההפניה להליכי בירור יהדות יש לייעד רק למקרים שבהם רשם הנישואין רואה בכך צורך משום שאין בידי הכלים לאשר את יהדותם של המבקשים להינשא בלי מעורבות של מברר יהדות מקצועי.

### (ii) ייתור המעורבות של בית הדין

ברוב המוחלט של המקרים בית הדין מקבל את עמדת מברר היהדות הקובעת כי המבקש אכן יהודי. יתרה מזו, מבחינה הלכתית אין שום צורך במעורבות של בית הדין באישור יהדותו של אדם. אשר על כן אנו מציעים כי במקרה שמברר היהדות קובע כי האדם העומד לפניו יהודי, מברר היהדות לא יצטרך לבוא כלל לפני בית הדין והאדם יירשם כיהודי על סמך קביעתו של מברר היהדות. המבקש לברר את יהדותו יופיע לפני בית הדין רק במקרים שלמברר היהדות יש ספק באשר ליהדותו ורק כאשר המבקש מעוניין לעמוד לפני הדיינים ולטעון את טענותיו.

### (iii) מינוי דיינים מומחים

כדי לטפל בתיקים של בירור יהדות ביעילות ובמקצועיות יש להכשיר דיינים לעיסוק בנושא זה. כאמור, רוב הפסיקה בבתי הדין נעשית על סמך חוות הדעת של מברר היהדות, ללא הפעלת שיקול דעת הלכתי גם כשלאורה יש מקום לכך. דיינים מומחים לבירור יהדות יוכלו להשתמש במסורת הפסיקה כדי להקל על

עולים ועל ילדיהם לאשר את יהדותם גם כשאין בידיהם מסמכים מארצות המוצא של משפחתם.

כאמור למעלה, מערך בתי הדין הרבניים אינו ערוך דיו מבחינה מקצועית למשימת בירור יהדות במתכונתה הנוכחית. חסרים מבררי יהדות לפונים שמוצאם אינו ממדינות ברית המועצות לשעבר או מארצות דוברות ספרדית או פורטוגלית. משום כך פונים מצפון אמריקה, ממדינות מערב אירופה ומשאר התפוצה היהודית נתקלים בקשיים רבים בבירור יהדותם. זאת ועוד, רבים מהדיינים אינם מומחים בדיני בירור יהדות – תחום הלכתי מפותח הרבה פחות משאר תחומי העיסוק שלהם – וודאי שחסרה להם המומחיות הספציפית לתפוצות היהודיות הרבות הקיימות. יש להשקיע מאמצים באיתור מבררים חיצוניים נוספים ובהכשרת דיינים שידעו לתת מענה מקצועי והלכתי לשלל המקרים העשויים להתגלגל לפתחם.

כיום תיקי בירור יהדות נידונים לפי שיוך גיאוגרפי, כלומר בקרבת מקום מגוריו של הפונה. השאיפה להכשיר את כל בתי הדין באופן שתהיה להם ידיעה מספקת על ההיסטוריה ועל התנאים של כל יהדות התפוצות בלתי סבירה. לעומת זאת אפשר בנקל להכשיר הרכבים ספציפיים כך שכל אחד מהם יהיה מומחה לבירור יהדות של יהודים ממוצא מסוים. באופן זה יופנו התיקים לבתי הדין לא על סמך מקומם הגיאוגרפי של הפונים, אלא על סמך מומחיותם של המבררים. וכך למשל, אדם מצפון אמריקה ייפגש עם מברר שמומחה ליהדות צפון אמריקה ותיקו יידון אצל הרכב דיינים שמומחה ליהודי צפון אמריקה.

## ב. הגנה על זכויות

### (i) צמצום ככל האפשר של הפגיעה בזכויות הפרט

בהליך של בירור יהדות זכויות הפרט נפגעות בשלושה מוקדים: (א) עצם הערעור על יהדותו של אדם; (ב) חוויית הפגישה עם מברר היהדות; (ג) חוויית העמידה מול בית הדין.

במערכת הקיימת נראה ששתי החוויות הראשונות בלתי נמנעות, אם כי ככל שההליך יפעל מתוך עקרונות של שקיפות, הגינות, כבוד ואדיבות, כך תיחלש יותר ויותר עוגמת הנפש הנגרמת לבעל הדין. ואולם החוויה השלישית אינה הכרחית כלל. כאמור למעלה, בית הדין פוסק היום כמעט תמיד על פי חוות דעתו של מברר היהדות, ולמעשה נראה שמצד ההליך אין צורך בכלל בדיון. לדברי מנהל תחום בירור יהדות, הדיון לפני בין דין רבני דרוש כדי שקביעת המברר תקבל תוקף או "הכשר" הלכתי.<sup>62</sup> לכן אנו מציעים שהדיינים יקבלו ממברר היהדות תיק שיכלול חוות דעת מפורטת והעתקים של כל החומר הרלוונטי לדיון ושהם ידונו בתיק, כאשר הדבר מתאפשר, שלא בפניו של בעל הדין. בירור יהדות הוא שירות שניתן לאזרחי מדינת ישראל. אזרחים אלה אינם עומדים למשפט על יהדותם, ואין סיבה שייאלצו לעמוד לפני ערכאה שופטת ללא צורך. רבים ממי ששוחחנו עימם תיארו את העמידה מול בית הדין, שמשווה לכל ההליך אופי משפטי, בתור החלק הכואב ביותר שלו. גם נציגים של הדין הרבניים ציינו בשיחות עימנו שבאופן בלתי נמנע עצם העמידה מול בית דין, מפאת אופיו כגוף משפטי, היא חוויה לא נעימה.<sup>63</sup>

בתי הדין עצמם מצהירים על נכונותם לדון שלא בפני בעל הדין אם לא יתייצב לזימון. אנו מציעים אפוא שהמבקשים לא יזומנו כלל, ובפגישה עם מברר היהדות יחתמו על הסכמתם לדון בעניינם שלא בפניהם. ירצו לנכוח בדיון? זכותם. אם במהלך הדיון שלא בנוכחותם יתברר שהדיינים זקוקים לבירור נוסף מול מקבל השירות, ייקבע דיון נוסף בעניינו ובנוכחותו. בדרך זו השירות יהפוך ליעיל יותר ועוגמת הנפש הכרוכה בו תפחת.

## (ii) מניעת שימוש במידע ללא הסכמה

אופיו של ההליך לבירור יהדות כרוך בהכרח בחדירה לפרטיותו של מקבל השירות, שכן הוא מבוסס על איתור מידע עליו ועיון בו. ואכן, בעת הפנייה לשירות המבקש

62 שיחה עם מנהל תחום בירור יהדות ביום 10.6.2014.

63 שיחה עם מנהל תחום בירור יהדות ביום 10.6.201; וכן משיחה עם מברר יהדות ביום 11.6.2014.

נדרש לחתום על ויתור סודיות. במצבים מעין אלו החשש העיקרי שיש להיזהר מפניו הוא זליגה של מידע אישי לגופים שלא הורשו לקבלו ושימוש במידע אישי באופן שחורג מהמטרה שלשמה נמסר.

כמו שהראינו למעלה, בתי הדין הרבניים משתמשים במידע שנמסר תוך כדי טיפול בתיק של מבקש פלוני לצורך פתיחת תיקים לבני משפחתו שכלל לא פנו לשירות. שימוש זה במידע נעשה בלי שמתקבלת הסכמתם של בעלי הדין, והוא עלול לפגוע קשות בזכויותיהם ובזכויות משפחתם ואף לגרום מתיחות ועוגמת נפש לפני חתונת בני זוג שביקשו לאשר את יהדותם. יתרה מזו, החשש שמא במידע שיימסר במהלך בירור היהדות ייעשה שימוש לשם פתיחת בדיקה יזומה נגד כלל בני המשפחה, בכלל זה הוספתם למאגרים ולרשימות של בתי הדין, עלולה להניא רבים מלפנות לבית הדין. שמירה על זכויותיהם של בעלי הדין וקרובי המשפחה שלהם במסגרת ההליך חיונית כדי להגן על זכות הגישה לערכאות, ומשום כך יש להפסיק נוהג זה לאלתר.

### ג. תיקון ליקויים מינהליים

#### (i) ייעול השירות ברמת הפרט, המשפחה והחברה

עוד היבט של התייעלות נדרשת הוא מספר התיקים המטופלים במערכת שלא לצורך. כאמור, מבחינה עקרונית ברגע שנקבע מעמדו ההלכתי של אדם, הקביעה משפיעה על כל בני המשפחה מדרגה ראשונה של האם. אם נמצא כי אי-אפשר לקבוע שאדם מסוים יהודי, בית הדין פועל להוסיף לרשימת מעוכבי הנישואין לא רק אותו, אלא גם את כל בני משפחתו המוכרים. ואולם מסיבה שאינה ברורה הדבר אינו פועל בכיוון ההפוך; רשמי הנישואין ממשיכים להפנות אזרחים לבירור יהדות גם כשאחד מבני המשפחה שלהם עבר את ההליך וקיבל אישור על יהדותו.<sup>64</sup>

כדי להקל הן על האזרח והן על המערכת יש להמציא נוסחה שתביא לכך שאישור יהדות אחד במשפחה פוטר את שאר חבריה מהצורך לעבור הליך זה. אני מציעים שבית הדין ינפיק אישורי יהדות למשפחות, בכמה עותקים, שיוכלו לשמש את המשפחה כולה בבואם להינשא.

תהליך בירור יהדות כולל בהכרח מסירת פרטים על כל העץ המשפחתי ובעצם עוסק לא בבירור זהותו של הפונה אלא בבירור שושלתו מצד האם, קרי – בירור זהות אמו או סבתו מצד האם. אנו מציעים אפוא שאישורי יהדות יונפקו בנוסח הזה: "אישור יהדות ניתן בזה לפלונית [כתובת/פרטים מזהים] ולצאצאיה הידועים, ובכללם [רשימת צאצאים]". לרשימה זו יצורפו כל מי שהוכח שהוא צאצא של אותה פלונית. באופן זה יוסדר בישיבה אחת, ובעוד מועד, מעמדם ההלכתי של כל הפונים העתידיים, לתועלתם של המשפחות ושל בתי הדין.

## (ii) שקיפות מלאה

שקיפות היא מאפיין חיוני של שירות הרואה לנגד עיניו את טובתו של האזרח. למבקש השירות שמורה הזכות לדעת בכל עת מהן ההחלטות המתקבלות בעניינו ומה הצדקתן. על אחת כמה וכמה הדבר הנכון בשירות שכולל חשיפה, העברה ובחינה של מידע אישי שמביא לפעמים לידי גילויים על המבקש. לא ייתכן שנותן השירות יחזיק במידע על מבקש השירות שהוא עצמו אינו יודעו. על כן יש להקפיד על שקיפות מלאה ועל תיעוד מפורט בכל אחד מצומתי ההחלטה המתקבלים בעניינו של הפונה – במקרה זה שלושה: (1) ההפניה לבירור יהדות; (2) חוות הדעת של מברר היהדות; (3) פסק הדין של בית הדין הרבני.

כאמור לעיל, כל מי שאין בידו אמצעי שמעיד על יהדותו – תעודת נישואין של הוריו שניתנה בישראל או של קרוב משפחה של האם; מכתב מרב אורתודוקסי שהרבנות מכירה בו ומאשר את יהדותו; אישור יהדות שלו או של קרוב משפחה שניתן בבית דין רבני בישראל – מופנה אוטומטית לבירור יהדות. ואולם, כמו שהראינו, התקנות מאפשרות להפנות לבירור יהדות גם מי שיש בידו אמצעים אלו. כאמור, מצב זה מותיר עודף סמכות בידיהם של רשמי הנישואין ושל המנהל של תחום בירור יהדות, שלמעשה רשאים להפנות כל אדם לבירור יהדות בכל עת

שיחפצו בכך. יש לנסח סיבות וקריטריונים ברורים להפניה לביורר מחדש, ובכל מקרה כזה יש לדרוש מנשם הנישואין או המנהל של תחום ביורר יהדות להציג בכתב הנמקה מפורטת שמטבירה את סיבת ההפניה מחדש. עותק של הנמקה זו יינתן לאדם הנידון.

הנקודה הקריטית ביותר מצד שקיפות ההליך היא חוות הדעת של מברר היהדות. כאמור למעלה, כמעט בכל המקרים בתי הדין מקבלים את חוות דעתו, כך שבפועל חוות הדעת היא פסק הדין בעניינו של המבקש. לא ייתכן אפוא שחוות הדעת ייכתבו בשפה לקונית ובלא נימוק, כמו שנוהגים כיום אחדים מן המבררים. כתיבה כזאת אינה מאפשרת לדיינים להעריך את עבודתו של המברר ואינה מאפשרת למקבל השירות להבין את ההחלטות בעניינו או לערער עליהן. על כן יש להנהיג תקן מינימלי אחיד לחוות דעת של מברר יהדות. על המברר לפרט בחוות הדעת את כל העדויות שהובאו לפניו – אם מסמכים ואם עדויות בעל פה – לנמק אילו מהן התקבלו ואילו לא התקבלו ומדוע ולהציג את מסקנותיו לנוכח הממצאים הללו. על המברר לספק לדיינים "תיק מקרה" לכל פנייה ולכלול בו את חוות הדעת שניסח בצירוף העתקים של המסמכים שבחן וכל חומר אחר ששימש אותו בגיבושה. עותק מתיק זה יש להעביר כמובן גם למקבל השירות.

הצומת האחרון בהליך של קבלת ההחלטות הוא פסק הדין של בית הדין הרבני. בתי הדין הרבניים, כמו מקביליהם ברשות השופטת האזרחית, נוהגים לכתוב פסקי דין מפורטים ומנומקים כמקובל במשפט העברי והאזרחי מקדמת דנא. כיום, היות שהפסיקה מסתמכת כמעט אך ורק על קביעתו של מברר היהדות ובשל המחסור בכלים הלכתיים והיסטוריים שמאפשרים לדיינים להפעיל שיקול דעת עצמאי בתחום, פסקי הדין בתיקי ביורר היהדות נוטים להיות קצרים ולקוניים. אם תיושם המלצתנו להנהיג חובה של חוות דעת מפורטת ומנומקת של מבררי היהדות, החומר והשיקולים שבבסיס הפסיקה יהיו קיימים כבר ולא יהיה צורך לפרטם שוב בפסק הדין. ואולם, אם הפסיקה הסופית תישען על שיקולים נוספים מעבר למסקנותיו של מברר היהדות, תהיה חובה לפרטם בפסק הדין.

## ו. אנו ממליצים (סיכום)

כדי להפוך את הליך בירור היהדות הנוהג היום לחיובי ויעיל יותר ומנכר פחות אנו ממליצים לפעול בשלושה מישורים.

### (1) קביעת מדיניות הלכתית

**(א)** יש לשנות את הפרדיגמה של בירורי יהדות באופן שישקף את מגוון העמדות ההלכתיות בנושא ויקטין במידה ניכרת את מספר האזרחים הנדרשים לעבור חקירות על יהדותם. כמו כן יש להעניק לרשמי הנישואין את הסמכות לאשר יהדות בלי לפתוח בהליך של בירור יהדות.

**(ב)** יש לסיים את הליך בירור היהדות בחוות הדעת של מברר היהדות, ללא צורך בהופעה לפני בית הדין, כאשר החלטתו היא שהעומד לפניו יהודי.

**(ג)** יש להכשיר ולמנות דיינים מומחים בעלי ידע ורקע מתאים לטיפול ביוצאי הארצות השונות.

### (2) הגנה על זכויות

**(א)** יש להסתפק בפגישה של הפונה עם מברר יהדות ולהנהיג דין בחוות הדעת שלא בפניו, אלא אם התעורר צורך בהבאתו.

**(ב)** יש להנהיג פרק זמן קצוב למתן פסק דין בבירור יהדות, בדגש מיוחד על מקרים הנתונים בספק שבהם קבע מברר היהדות שאי־אפשר לקבוע את מעמדו ההלכתי של פונה מסוים.

**(ג)** יש לשלול חקירות ובדיקות יהדות יזומות של בתי הדין הרבניים על בסיס מידע אישי שהתקבל בעניינו של אדם אחר.

### (3) תיקון ליקויים מינהליים

---

(א) יש להנהיג תקן של תיק בירור יהדות ולכלול בו:

- נימוקי ההפניה לבירור;
- חוות דעת מפורטת של מברר יהדות על כל ממצא וממצא בתיק ומסקנה כללית;
- העתקים של כל המסמכים והעדויות;
- פסק דין מנומק ומפורט.



# נספחים

## נספח 1. בירור יהדות על פי ההלכה

מטרתו של נספח זה לפרוש את הגישות ההלכתיות בשאלה האם ומתי יש צורך – מבחינה הלכתית – לברר את יהדותו של אדם ולמקם במסגרתן את הגישה המנחה את הרבנות הראשית בבירורי היהדות הנעשים כיום במדינת ישראל.<sup>1</sup> הואיל ורוב הציבור הנזקק לבירור יהדות הוא ממדינות ברית המועצות לשעבר ורוב ספרות ההלכה העדכנית בעניין בירור יהדות (שאינה ענפה) עוסקת במעמדם של אלו, גם נספח זה נכתב מזווית זו.

על פי ההלכה, יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה או התגייר כהלכה. מדובר בהגדרה שאינה ניתנת להוכחה מדעית, שכן מבחינה תיאורטית כל אחד מעם ישראל עלול להיות צאצא של מישהי שאינה יהודייה, גם בלי שהוא יודע על כך ובלי שתהיה עדות לכך. על כן מתבקש מה שמוגדר בשפת ההלכה "חזקת יהדות". החזקה היא הגדרה נורמטיבית, משפטית, הנחשבת ראייה בבית דין על מצב או על אדם.

יש שלושה סוגי חזקות:

(1) חזקות שבאות מכוח סברא. לדוגמה, "חזקה שאין אדם חוטא ולא לו" – אדם אינו עובר עבירה כשאין לו שום תועלת מכך לעצמו. זו חזקה "טבעית" והיא אינה טעונה הוכחות.

(2) חזקות שבאות מכוח רוב, כאלה שכביכול נשענות על סטטיסטיקה. חזקות אלה עשויות להיות מבוססות על רוב מובשט – בשפת ההלכה "רוב דליתא קמן"

1 סקירה מקיפה ומלאה של השיקולים ההלכתיים השייכים לנושא זה תחייב מסמך ארוך ומעמיק בהרבה מזה המוצג כאן. הנספח הנוכחי מסתפק בחיבור הנקודות העיקריות והבסיסיות הנדרשות להכרת החוסם והעמדות הקיימות בו.

(רוב שאינו לפנינו) – למשל רוב הנשים יולדות בחודש התשיעי. לעומת זה יש חזקות שמבוססות על רוב קונקרטי – בשפת ההלכה "רוב דאיתא קמן" (רוב שישנו לפנינו) – למשל כשנמצא נתח בשר בשוק במקום שבו רוב חנויות הבשר כשרות, אזי חזקה שנתח זה כשר.

(3) ככלל, חזקות מתפקדות כהנחות מוצא שלפיה אם לא ידוע מצבו של דבר מה ובהיעדר ידיעות אחרות, מניחים שמצבו לא השתנה מן המצב העומד לפנינו או מן המצב הידוע האחרון.<sup>2</sup>

אם כן, כאשר אדם בא ומצהיר על היותו יהודי, באילו תנאים יש לו חזקת יהדות באופן שמאפשר להכיר בו כיהודי מבחינת ההלכה?

שתי גישות מרכזיות לתשובה על שאלה זו:

**האחת – הדעה המרחיבה** – טוענת שכל המצהיר על היותו יהודי נאמן, מקבלים אותו מייד בלא צורך בראיות כל עוד לא הוחזק כלא-יהודי. במילים אחרות, כל עוד אין סיבה פוזיטיבית להניח שהוא לא-יהודי, מקבלים אותו על סמך אמירתו. אם סביבתו של האדם מכירה בו כלא-יהודי או שיש ראיות כלשהן שהוא אינו יהודי, חזקת היהדות מתערערת, וכדי שנקבלו עליו לספק ראיות להיותו יהודי. אחדים מהפוסקים הנוקטים עמדה זו נסמכים על היותה של חזקת היהדות כזו שבאה מכוח סברא, או לחלופין חזקה שבאה מכוח "רוב שאינו לפנינו" – רוב מי שמצהירים על יהדותם הם יהודים.

**השנייה – הדעה המצמצמת** – גורסת כי חזקת היהדות היא חזקה סטטיסטית-קונקרטיית מסוג "רוב שישנו לפנינו", כך שאדם שמצהיר על יהדותו נאמן רק אם הוא מגיע מהקשר שבו רוב האנשים הם יהודים. בשפת ההלכה השאלה היא מאיזה רוב היחיד שלפנינו מגיע ("פורש"). גם כאן החזקה תופסת רק כשאדם זה לא הוחזק כלא-יהודי וכשאר ראיות הפוכות שמערערות על תוקף החזקה שלו. במסגרת דעה זו נשאלת השאלה איך קובעים מהי קבוצת הייחוס שממנה פורש היחיד הבא לפנינו – האם המדינה שממנה בא? העיר? בני עירו שנמצאים בעירנו?

2 יש עוד סוגים של חזקות אבל לא נפרטם כאן. כאן אנו מסתפקים בחיבור סוגי החזקות הרלוונטיים לעניין בירורי היהדות.

בצד השאלה איך קובעים אם אדם הוא יהודי נשאלת השאלה אם להשיאו ליהודי אחר. כלומר, העובדה שמכירים באדם כיהודי לא בהכרח מחייבת שמכירים בו כיהודי לצורך נישואין, שהרי יהודים רבים אינם כשרים להינשא – למשל, ממזרים (מי שנולד כתוצאה מזיווג אסור, דוגמת ילד של אישה נשואה וגבר שאינו בעלה) או ספק־יהודים (כלומר, מי שיש חשש שלא־יהודים התערבבו במשפחתו). בשפת ההלכה השאלה היא – האם אדם זה כשר לנישואין. גם כאן המבוקש הוא חזקת כשרות. העמדה ההלכתית הרווחת שנפסקה להלכה בשולחן ערוך היא שכל המשפחות הן בחזקת כשרות, אלא אם יש ערעור על כך. חזקת כשרותה של משפחה עלולה להתערער כשיש שמועות או עדות על תערובת של פסולי חיתון במשפחתה. אם מערערים על משפחה מסוימת, חובה לבדוק ולחקור על אודותיה קודם שמשיאים את מי מבניה או בנותיה ליהודים אחרים.

מי שחסרה לו חזקת יהדות או חזקת כשרות צריך להוכיח את מעמדו קודם שמותר להשיא אותו ליהודי. כאן יש להתעכב רגע על פירוש המונח "הוכחה" בהקשר ההלכתי. ככלל, בעולם ההלכה יש ראייה שהיא בגדר הוכחה וביכולתה לשנות את מעמדו של אדם או חפץ – עדות מפי שני עדים כשרים: שני יהודים גברים, בגירים, שאינם קרובים של אחד הצדדים הנוגעים בדבר או קרובים זה לזה ואינם עוברי עבירה – כלומר על העדים להיות שומרי מצוות. כך שמי שאין לו חזקת יהדות כלל ורוצה להינשא על פי ההלכה, זקוק לשני עדים שומרי מצוות שאינם קרובים שלו או זה לזה כדי שיעידו על יהדותו.

בתי הדין הרבניים בישראל העוסקים בבירור יהדות פועלים על פי המדיניות ההלכתית כדלקמן: ליוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר יש חזקת יהדות סטטיסטית־קונקרטי. קבוצת הייחוס שנקבעה לצורך קביעת החזקה היא קבוצת העולים – רוב העולים לישראל ממדינות ברית המועצות לשעבר, שנרשמו במרשם האוכלוסין עם עלייתם לישראל כיהודים על סמך כך שנולדו לאם יהודייה, הם יהודים גם על פי ההלכה, ולכן כל יחיד שמגיע לפנינו נחשב כמי שפרש מתוך קבוצה של רוב יהודים.

בשלב זה נראה לכאורה כי יש לקבל את יוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר שמציגים את עצמם ברבנות כיהודים ללא דרישות כלשהן ולהתיר להם להינשא ליהודי אלא אם כן עומד לפנינו אדם ספציפי שסביבתו סבורה שאינו יהודי או שיש

ערעור על כשרותה של משפחתו. אלא שעל פי הוראה של הרב שלום יוסף אלישיב – מי שנחשב גדול הדור של העולם החרדי עד מותו בשנת 2012 (תשע"ב) – כל יחיד ויחיד מיוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר חייב לעבור הליך של בירור יהדות קודם שמתירים לו להינשא ליהודי משתי סיבות: האחת – אף על פי שיש חזקת רוב, אם בית הדין יכול לבדוק כל מקרה פרטי שבא לפניו, עליו לעשות זאת; והשנייה – היות שיש שמועה (בשפת ההלכה "קול") על נישואי תערובת רבים בקרב היהודים שחיו בברית המועצות בדורות האחרונים, ועל כן יצא ערעור על כשרותן של כלל המשפחות היהודיות היוצאות משם.<sup>3</sup> כאמור למעלה, את הבירור עושים על ידי עיון במסמכים ממדינת המוצא וראיונות של חברי משפחה בצירוף ראיות אפשריות נוספות, כגון בקיאות בשפות יהודיות ותמונות מחיי המשפחה או מעברה שיכולות להעיד על אורח חיים יהודי.

מבחינה הלכתית הרבנות נוקטת מדיניות חדשנית ותקדימית בשלושה היבטים: (1) הדרישה לבירור יהדות ליחידים. כל התקדימים ההלכתיים בעניינין של קבוצות שהתעורר ספק בדבר חזקת היהדות שלהן – למשל, הקראים או צאצאי האנוסים בספרד, ובדורות האחרונים יוצאי הודו ואתיופיה – הסתיימו בפסקים גורפים על הקבוצה כולה. השאלה שנשאלה הייתה אם ניתן לקבל את חברי הקבוצה כיהודים אם לאו. ואולם בשום שלב לא התעוררה האפשרות, שאותה דרש הרב אלישיב, שלמרות שנפסק כי לקבוצה יש חזקת יהדות, יש לברר את יהדותה. למעשה, המונח "בירור יהדות" כתהליך ברירת מחדל עבור הפרט הוא מונח חדש לחלוטין של הממסד הדתי (נוצר בשנות ה-90).

(2) החלת "ערעור" על כשרותה של קבוצה שלמה. אשר לכשרות של משפחות – כאן ספרות ההלכה אינה מכירה בערעור על קבוצות אלא רק בערעור על משפחות מסוימות (על פי הגמרא במסכת קידושין דף סט ע"ב: "כל הארצות בחזקת כשרות הן עומדות"). החלת ערעור על יוצאי מדינה שלמה גם היא חידוש.

(3) שיטת ההוכחה. כאמור, מי שאין לו חזקת יהדות נדרש להוכחה הלכתית בדמות שני עדים כשרים שיעידו על מעמדו. הראיות שבתי הדין הרבניים משתמשים בהן לבירור יהדות – כגון מסמכים ותעודות – נחשבות חלשות

3 דעתו של הרב אלישיב הובאה במאמרו של הרב פרבשטיין, לעיל הי"ש 3.

מבחינה הלכתית. מובן שאילו היינו קובעים שליוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר אין חזקת יהדות, לא הייתה שיטה זו מועילה כלל, והסיכוי להוכיח את יהדותו של אדם כלשהו מקבוצה זו היה אפסי (בשל הקושי למצוא שני עדים כשרים הלכתית). אנשי בתי הדין עצמם טוענים שעבודת בירור היהדות – שעל בסיסה נקבע מעמדם של הבאים להינשא הנזקקים להליך הבירור – היא עבודה טכנית־מקצועית ואין מעורבים בה שיקולים הלכתיים. הרבנות, בהשפעת עמדתו של הרב אלישיב, מניחה אפוא שליוצאי ברית המועצות לשעבר יש חזקת יהדות אלא שאין לסמוך עליה וחובה לברר את יהדותו של כל יחיד ויחיד בכלים העומדים לרשותנו (קרי, ראיות לא־הלכתיות).

לצד עמדה זו של הרבנות יש עמדה הלכתית נוספת, וזו גורסת כי ליוצאי מדינות ברית המועצות לשעבר יש חזקת יהדות וכל יחיד מהם שבא לפנינו ומצהיר על היותו יהודי יש לקבלו ולהשיאו כיהודי אלא אם הוחזק כלא־יהודי או שיש ערעור על כשרות משפחתו. עמדה זו נקטו פוסקים דוגמת הרב עובדיה יוסף והרב משה מרדכי פרבשטיין.<sup>4</sup>

נספח זה אינו ממצה את הדיון ההלכתי על כל פרטיו בנושא בירורי היהדות, אבל די בו כדי ללמד שדרך עריכת בירורי היהדות בבתי הדין הרבניים דהיום אינה מחויבת מבחינה הלכתית. למעשה, זוהי רק דרך אחת מתוך קשת אפשרית של שיטות נוספות, שמבחינות מסוימות נראות מבוססות יותר ומעוגנות במסורת הפסיקה ההלכתית, ולכן מן הראוי שיבואו לידי ביטוי במערכת המדינתית של בירורי היהדות הפועלת במדינת ישראל.

4 הרב עובדיה יוסף, **יביע אומר**, חלק ז, סימן א; הרב משה מרדכי פרבשטיין, "בירור יהדותם של העולים מרוסיה", **תחומין** יב (תשנ"א), עמ' 17-80.



בס"ד \_\_\_\_\_ תאריך \_\_\_\_\_  
תיק מספר \_\_\_\_\_  
המבקש/ת \_\_\_\_\_ מ"ז \_\_\_\_\_  
תאריך לידה \_\_\_\_\_  
ארץ לידה \_\_\_\_\_  
תאריך עליה \_\_\_\_\_  
שם ושם משפחה של ההורים \_\_\_\_\_  
כתובת \_\_\_\_\_  
טלפון/פלאפון \_\_\_\_\_ \* תאריך נישואין מיועד (אם יש) \_\_\_\_\_  
פקס \_\_\_\_\_  
דוא"ל \_\_\_\_\_ @ \_\_\_\_\_

### בקשה לפתיחת תיק לבירור יהדות

הנידון: \_\_\_\_\_  
כב' ביה"ד הרבני,  
\_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

נא לציין:

- א. האם היו בירורי יהדות לקרובי משפחה מדרגה ראשונה. היכן \_\_\_\_\_ מתי \_\_\_\_\_
- ב. האם יש תיקים קודמים בבית הדין? איזה? \_\_\_\_\_ אולם/הרכב \_\_\_\_\_
- ג. האם יש ילדים?

שם הילד _____	מ"ז _____	תאריך לידה _____
שם הילד _____	מ"ז _____	תאריך לידה _____
שם הילד _____	מ"ז _____	תאריך לידה _____
שם הילד _____	מ"ז _____	תאריך לידה _____

\_\_\_\_\_ חתימת המבקש/ת

\* אין לקבוע תאריך לנישואין בטרם קבלת אישור יהדות. במידה ויש תאריך יש לצרף הזמנה.

## ראו אור בסדרת "הצעה לסדר"

---

הסדרת השדלנות בישראל, 2013 (הצעה לסדר 1)  
מאת: מרדכי קרמניצר, אסף שפירא, חנן סידור

הסדרת הפיקוח על עמלות היתר בשוק הפרסום, 2013 (הצעה לסדר 2)  
מאת: תהילה שוורץ אלטשולר, נדיב מרדכי

בין אוהל סיירים לאוהלה של תורה: מתווה לגיוס חרדים לצה"ל, 2013  
(הצעה לסדר 3)  
מאת: ידידיה צ' שטרן, חיים זיכרמן

חרדים לצהל: האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?, 2013 (הצעה לסדר 4)  
מאת: אבי בן בסט, מומי דהן, מרדכי קרמניצר

החובה לבחון את השפעות החקיקה על זכויות ילדים, 2014 (הצעה לסדר 5)  
מאת: נדיב מרדכי, משה אוסטרובסקי, מרדכי קרמניצר

תכנית ההתנתקות (انسحاب احادي الجانب) בנגב: על הצעת החוק להסדרת  
התיישבות בדואים בנגב, התשע"ג-2013, 2013 (הצעה לסדר 6)  
מאת: רונית לוי-שנור

הצעה לחוק גיור ממלכתי, 2014 (הצעה לסדר 7)  
מאת: ידידיה צ' שטרן, שאול פרבר, אלעד קפלן

איחוד התביעה המשטרתית עם פרקליטות המדינה, 2014 (הצעה לסדר 8)  
מאת: גיא לוריא, מרדכי קרמניצר

הצבעת אזרחים ישראלים מחו"ל, 2016 (הצעה לסדר 9)  
מאת: עופר קניג, יוחנן פלסנר

סיקור אודיו-ויזואלי של בתי המשפט בישראל, 2016 (הצעה לסדר 10)  
מאת: איתי רביד



- חוק יסודות המשפט: הצעה לתיקון ודברי ביקורת, 2016 (הצעה לסדר 11)**  
מאת: בנימין פורת, מרדכי קרמניצר
- חזקת הבעלות בעברות תעבורה: כיצד מרשיעים חפים מפשע, פוטרים אשמים ומעודדים עבריינות, 2016 (הצעה לסדר 12)**  
מאת: איתן לבונטין
- אסדרת פעילותם של גופים חוץ־מפלגתיים בבחירות לכנסת, 2017 (הצעה לסדר 13)**  
מאת: אסף שפירא, גיא לוריא, יוחנן פלסנר
- אתגר הפרטיות בפרסום יזום של מאגרי מידע ממשלתיים, 2018 (הצעה לסדר 14)**  
מאת: רחל ארידור הרשקוביץ, תהילה שוורץ אלטשולר
- שימועים נושאים בוועדות הכנסת: סקירה והמלצות, 2018 (הצעה לסדר 15)**  
מאת: אביטל פרידמן, חן פרידברג
- בירור יהדות בישראל, 2019 (הצעה לסדר 16) (בשיתוף עם עמותת עתים)**  
מאת: אלון שלו, אלעד קפלן, שוקי פרידמן
- פריימריז פתוחים בישראל: הזדמנויות ואתגרים, 2018 (הצעה לסדר 17)**  
מאת: עופר קניג
- מדיניות ריבוי המעצרים ופגיעתה בשוויון, 2018 (הצעה לסדר 18)**  
מאת: גיא לוריא
- הצעה לתיקון שיטת המינוי של נציב שירות המדינה, 2018 (הצעה לסדר 19)**  
מאת: אסף שפירא
- מתווה משפטי לפיזור גיאוגרפי של מבקשי המקלט בישראל, 2018 (הצעה לסדר 20)**  
מאת: אלונה וינוגרד, עודד רון, בשיתוף עם יובל שני

**אלון שלו** הוא דוקטורנט בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית ירושלים. בעת כתיבת החיבור שימש רכז המחקר בעמותת "עתים". עוסק בחקר הגות יהודית מודרנית ובסוגיות של מדיניות ציבורית בישראל.

**עו"ד אלעד קפלן** הוא מנהל עמותת "עתים". בעל תואר שני מהתוכנית למדע, טכנולוגיה וחברה באוניברסיטת בר־אילן. במסגרת עבודתו מייצג זוגות ומשפחות בהליכי גירור ובירור יהדות.

**ד"ר שוקי פרידמן** הוא משפטן. מנהל המרכז ללאום, דת ומדינה במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה למשפטים במרכז האקדמי פרס. תחומי העיסוק העיקריים שלו הם דת ומדינה, משפט בינלאומי, משפט מוסלמי.